

**UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY (UNWE)
DEPARTMENT ECONOMICS OF NATURAL RESOURCES
SOFIA, BULGARIA**

Ph.D. THESIS

**DRIVERS AND CHALLENGES FOR SUSTAINABLE OF RURAL
DEVELOPMENT IN KOSOVO – ON THE BASIS OF THE SKENDERAJ
MUNICIPALITY**

SUPERVISOR

PROF. DR. DIANA KOPEVA

Ph.D. CANDIDATE

SOKOL AZIZ SALLAHU

Sofia, 2025

The Ph.D. Thesis has a volume of 138 standard pages, and it consists of an introduction, an exposition in 3 chapters, a conclusion, appendices and a list of the sources used, including 33 tables and 19 figures. The content of each of the chapters is divided into separate sections. The literature used includes 101 sources in English and Albanian languages, including monographs, studies, articles, regulations, and internet publications.

The public defense of the dissertation will take place on 04 June 2025 from 12:00 in hall 2032-A of the University of National and World Economy - Sofia before a Scientific Jury, appointed by order № /2025 on Rector of UNWE.

CONTENTS

LIST OF TABLES	5
ABBREVIATIONS	6
1. INTRODUCTION.....	7
1.1. Problem Statement	8
1.2. Justification	9
1.3. Study Objectives, Research Questions, and Hypothesis	9
1.3.1. The Specific Objectives	9
1.3.2. The Research Questions.....	10
1.3.3. Hypothesis	10
1.3.4. Research Design.....	11
1.4. Organization of the Ph.D. Thesis	11
2. CHAPTER 1: THE THEORETICAL BACKGROUND OF THE STUDY.....	12
2.1. Drivers and Challenges of Rural Development	12
2.2. Concept of Rural Development.....	12
2.3. Strength of Rural Areas.....	13
2.4. The Challenges of Rural Development	13
2.5. The Role of Agriculture for Sustainability of Rural Development in Kosovo	13
3. CHAPTER 2 RESEARCH METHODOLOGY.....	14
3.1. Theory of Change.....	14
3.2. Sample Selection.....	15
3.3. The Questionnaire and Data Collection Description	16
3.4. Variable Description and Measurement.....	16
4. CHAPTER 3 RESULTS AND DISCUSSIONS	18
4.1. Introduction to the Results and Discussions	18
4.2. Analysis of Secondary Data Sources	18
4.2.1. Analysis of Direct Payments Data (Municipality of Skenderaj)	18
4.3. Analysis of Rural Grants Data (Municipality of Skenderaj).....	19

4.4. Correlation Analysis of Factors Influencing Farm Productivity in The Study Area (Skenderaj Municipality)	20
4.5. Regression Analysis of Key Drivers of Farm Productivity in the Study area.....	21
4.6. Analysis of Statistically Significant Differences	22
4.7. Results of Hypothesis Testing.....	26
5. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS.....	27
5.1. Conclusions	27
5.2. Recommendations	29
REFERENCES.....	31

LIST OF TABLES

Table 1. Variable used in the investigation drivers and challenges	16
Table 2. Variables used in estimation of grants based on measures and submeasure of ARDP ..	17
Table 3. Variables used in the estimation of drivers and challenges	17
Table 4. Correlation analysis results	20
Table 5. The results of the regression analysis	21
Table 6. Statistically significant differences in grants by gender	23
Table 7. Statistically significant differences in grants by education	24
Table 8. Statistically significant differences in grants by size of farm	25

ABBREVIATIONS

ADA	Agricultural Development Agency
AHS	Agricultural Holdings Survey
ARDP	Agricultural Rural Development Program
CAP	Common Agriculture Policy
DAES	Department and Environmental Statistics
DEAAS	Department of Economic Analysis and Agricultural
EGD	European Green Deal
ERP	Enterprise Resource Planning
EU	European Union
FADN	Farm Accountancy Data Network
FAO	Food and Agriculture Organization
FAA	Financial Activities in Agriculture
GDP	Gross Domestic Production
GIZ	Gesellschaft for International Zusammenarbeit
HNV	High Nature Value
HSG	High school education of respondents who received grants
IPARD	Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development
IPRR	Immovable Property Right Register
KAS	Kosovo Agency of Statistics
LAG	Local Action Group
LPIS	Land Parcel Identification System
LNG	Level of knowledge of respondents who received grants
MAFRD	Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
WB	World Bank

1. INTRODUCTION

The study's primary objective is to deeply examine the drivers and challenges influencing rural development in Kosovo, with a specific emphasis on the Municipality of Skenderaj (Sallahu, 2023). Kosovo's agricultural sector and sub-sectors grapple with persistent challenges such as inefficiency and low productivity (Gjokaj, E., Leeds, S. & Halimi, K., 2018). These issues contribute to a substantial trade deficit and foster a dependency on imported essential products (Gjokaj, E, Ortner, K., 2014). In light of these pressing concerns, this research assumes significant importance as it seeks to comprehensively analyses the intricacies of rural development within Kosovo, focusing specifically on the pivotal role played by the Municipality of Skenderaj (Sallahu, 2023).

Agricultural inefficiency and low productivity pose formidable obstacles to Kosovo's economic growth and sustainability (Krasniqi N., Blancard S., Gjokaj E., Ottaviani Aalmo G., 2023). These challenges are compounded by inadequate infrastructure, limited access to modern agricultural techniques, and fragmented land ownership patterns. As a consequence, Kosovo's agrarian sector struggles to compete in both domestic and international markets, exacerbating the country's reliance on imported agricultural goods (ERP, 2018) and (Gjokaj, E. Kopeva, D, Krasniqi, N, Nagy, H., 2021). By refining the Municipality of Skenderaj, this study aims to uncover the underlying drivers behind these challenges while identifying potential pathways for fostering sustainable rural development. Skenderaj, recognized as a critical player in Kosovo's agricultural landscape, holds significant potential for driving rural development initiatives. As one of the backbone pillars of Kosovo's economy, rural development in Skenderaj serves as a prerequisite for enhancing agricultural productivity, improving livelihoods, and bolstering socio-economic resilience (Gjokaj, E. et al., 2021). However, realizing this potential requires a nuanced understanding of the multifaceted dynamics within the Municipality (Salhofer, K., Schmid, E., 2004). Through rigorous empirical analysis and scholarly review, this study provides valuable insights into the drivers and challenges of rural development in Skenderaj. The research aims to offer evidence-based recommendations for policymakers, stakeholders, and practitioners by synthesizing empirical data with theoretical frameworks drawn from agricultural economics, rural sociology, and development studies (Swinton, 2002).

1.1. Problem Statement

During the Kosovo War (1998-1999), rural areas bore the brunt of substantial damage, compelling the rural populace to abandon their homes, machinery, and livestock. In the aftermath of the war, local agriculture faced widespread devastation. On the one hand, vast agricultural land lay fallow and neglected. At the same time, on the other, a dearth of essential equipment, tools, and machinery hampered cultivation efforts from the farmer's side. Furthermore, severe shortages of quality inputs such as seeds, fertilizers, and pesticides compounded the challenges facing agricultural recovery and development (Sallahu, S., Gjokaj, E., 2016).

Most of the rural population is traditionally connected to the land and is directed to urban areas. Agriculture, especially in the post-war period, has faced significant development problems that have yet to allow this area to be of interest and profit for those who wish to benefit by working in rural development (Sallahu, S., Gjokaj, E., 2016). Kosovo's post-war aid and emergency phase was marked by an influx of donors with their strategies and projects, which include improving and strengthening agriculture and rural development in all aspects by improving the technical administration of local institutions and physical assets at the farm level (MAFRD, 2019).

Kosovo's economy is considered one of the poorest in Europe, where according to the Housing and Population Census 2011, 60% of the country's population lives in rural areas, and the share of agriculture in the country's gross domestic product is 7%. Over 135,000 farming families and over 86,620 individuals work in these types of enterprises in the country. The rural development process is structured within the National Development Plan, where agriculture usually represents the most dominant economic activity in rural areas, contributing to increased production by providing goods for export (MAFRD, 2021). The Agriculture and Rural Development Strategy for Kosovo aims to develop a competitive and innovative agro-food sector that will meet the needs of the local market and compete with products imported from the region's countries and from the European Union (MAFRD, 2022). Developing a more secure food supply will also contribute to the country's economic and environmental goals (MAFRD, 2019). These will be archived, increasing the farm efficiency of the sub-sectors. The study will demonstrate which of them are efficient based on the data. Furthermore, the results from this research are relevant to all stakeholders in the sector, from farmers to policymakers (Haughton J., Khandker, S. R., 2009).

1.2. Justification

This study aims to dissect the factors propelling and hindering sustainable rural development in Kosovo, with a focal point on the Skenderaj municipality. Data will be collected through questionnaires and discussions with the rural community, primarily farmers, within Skenderaj. Additionally, statistical data will be utilized to augment these insights. Agriculture is pivotal in Kosovo's economic landscape, offering sustained employment and livelihoods for numerous families. With ample land and access to sound technical expertise, Kosovo stands poised to expand production and progress in agricultural practices.

The doctoral dissertation examines a profoundly influential aspect of contemporary development, particularly crucial for our country's future trajectory. It initiates a professional-scientific discourse on a novel approach to agricultural production evolving and being implemented in Kosovo. This study aims to contribute significantly to ongoing discussions and shape future strategies in this vital domain. The study will focus on interviewing the local community (farmers) and will contribute to analyzing the sustainability of rural development in the Municipality of Skenderaj (Hoggart, 1990).

1.3. Study Objectives, Research Questions, and Hypothesis

The overall objective of this study is to examine the drivers and challenges influencing sustainable rural development in Kosovo, with a specific focus on the Municipality of Skenderaj.

1.3.1. The Specific Objectives

The specific objective of this study will be to examine key agricultural initiatives geared towards fostering development in various regions, particularly in less favored rural areas within the Skenderaj municipality. This objective will seek to introduce supplementary activities that will create job opportunities, consequently mitigating rural population migration to urban areas or EU countries. Additionally, the study will foster extensive community involvement in development initiatives and suggest agricultural policies prioritizing inclusive economic growth in rural areas.

1.3.2. The Research Questions

Based on the overall objective and specific objectives of this research study, we will try to find the answer to the following research questions:

- What are the vital agricultural initiatives within the Skenderaj municipality that foster development in various regions?
- How do these initiatives specifically target less favored rural areas within the municipality?
- What supplementary activities can be introduced to create job opportunities and mitigate rural population migration to urban areas or EU countries?
- How can community involvement be enhanced to support and drive these development initiatives?
- What specific agricultural policies can be recommended to prioritize inclusive economic growth in rural areas within the Skenderaj municipality?

These research questions aim to delve into the specific aspects outlined in the study's overall and specific objectives.

1.3.3. Hypothesis

Hypothesis 1: Grants and Direct Payments Impact Farm Productivity in the Municipality of Skenderaj.

Farms that received grants and direct payments demonstrate a significant increase in productivity compared to non-subsidy beneficiary farms. This hypothesis assumes that grants and direct payments, as a form of financial support, have a positive impact on farm productivity.

Null Hypothesis (H0): There is no significant relationship between receiving direct payments and farm productivity in Skenderaj municipality.

These hypotheses can guide the research in statistically testing the relationships between financial support mechanisms (direct payments and grants) and various farm-related outcomes, such as productivity and sustainable agricultural practices, within the context of rural development in Kosovo, focusing on the Skenderaj Municipality.

1.3.4. Research Design

Research design refers to the overall strategy used to conduct research that creates a concise and logical plan to address the stated research question through the collection, interpretation, analysis, and discussion of data.

1.4. Organization of the Ph.D. Thesis

The doctoral dissertation is organized into the following main parts:

- **INTRODUCTION:** Provides an overview of the field of study, setting, problem, rationale, objectives, research questions, hypotheses, and research design.
- **CHAPTER 1:** The theoretical background is analyzed in detail, and different researchers list indicators to measure the driving factors and challenges for rural development.
- **CHAPTER 2:** The research methodology and the steps from which the study of the doctoral topic was developed are elaborated.
- **CHAPTER 3:** This chapter provides the results and discussions from the research work that led to the realization of this doctoral dissertation study. It covers the main characteristics of rural development, the identification of development drivers, the challenges farmers face, the role and importance of rural development, agricultural support policies/subsidies, and rural development grants.
- **CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS:** The conclusions are described in the study results and recommendations for the study and policymakers.
- **REFERENCES.**

2. CHAPTER 1 THE THEORETICAL BACKGROUND OF THE STUDY

2.1. Drivers and Challenges of Rural Development

The advancement of rural areas is crucial for fostering the growth and prosperity of a nation's economy (Scoones, I., 2009). In achieving sustainable rural development, the driving factors, challenges, and production must be recognized (Small, L. A., 2007). Given Kosovo's size and the underdeveloped state of its industry, there abound opportunities for farmers to contribute to various agricultural subsectors such as fruits, vegetables, vineyards, cereals, beekeeping, livestock, dairy, meat and poultry, aromatic and medicinal herbs, non-wood forestry products, as well as rural diversification through both on and off-farm activities. Nevertheless, numerous challenges impede the progress of small and medium-sized enterprises in Kosovo (Gjokaj, E., Omani, M., Sylanaj, S., Gjonbalaj, M. , 2014). Likewise, in most developing regions in Kosovo, rural areas face various challenges that hamper sustainable rural development. These challenges, encompassing human capital, finance, marketing, and technology, are particularly evident in agro-processing production for rural farmers (Shepherd, 1998). New machinery and technologies help ensure the precision and speed of production processes, facilitate the farmer's work, and increase the farm's competitiveness (Harizanova, S, H., Terziyska, R., & Dimitrova, A., 2019).

2.2. Concept of Rural Development

A rural area is characterized by its ecological and economic characteristics (Municipality of Skenderaj, 2013-2019). On the one hand, it is characterized by a landscape composed of fields, forests, and mountains. On the other hand, it is characterized by a high incidence of poverty (Municipality of Skenderaj, 2013-2019). Regarding the economy, most people in rural areas work in various fields, such as farming, fishing, and forestry (Sutiyo, 2014).

Rural development is the overall program conducted in rural areas (Ellis, F., Biggs, S., 2001). Before the 1970s, rural development was mainly focused on increasing the production of crops (Constance, 2014). Various scientific studies have attempted to explain the concept behind rural development. Most of them discuss multi-sectorial programs that deal with agriculture. These programs are also focused on other areas, such as the environment and infrastructure (Sutiyo, 2014).

2.3. Strength of Rural Areas

The European Union also acknowledges the importance of rural areas, as they have the largest share of the country's water resources. Rural areas are additionally known to have unique natural environments characterized by biodiversity. This is because their habitats are characterized by varying types of vegetation and genetic diversity (Bryden J. M., 2000).

Due to the increasing number of economic activities in rural areas, the development of new industries and activities further enhances these regions' vitality and potential. One of the most critical factors contributing to these regions' vitality and potential is the presence of a dynamic and competitive farming and forestry sector (Ellis, F., Biggs, S., 2001).

2.4. The Challenges of Rural Development

Due to their intrinsic biodiversity, rural areas are prone to experiencing various environmental, economic, and social issues (Seo, 2017). Although the activities of forestry and agriculture can contribute to maintaining the region's environment, inappropriate land use can affect climate change and the region's development (EU, 2008).

Due to the increasing number of agricultural products produced, the demand for these products has increased, which has increased the use of natural resources and the development of more complex methods and techniques that can threaten the environment (EU, 2008).

2.5. The Role of Agriculture for Sustainability of Rural Development in Kosovo

The agricultural economy is an important segment of economic activity, and this sector manages to absorb a significant number of laborers in general, especially in rural areas. According to World Bank estimates, agriculture accounts for about 20% of total employment. This percentage is very high, especially for males. Of the total number of employed men, it is estimated that 41% are employed in agriculture (WB, 2017).

The damage from the war in the agricultural sector was extensive, as in ancillary facilities, mechanization, and livestock. In addition, this situation has affected the loss of the market, the significant damage to rural infrastructure, the almost destruction of the food processing industry, and the sharp decline in crop yields.

3. CHAPTER 2 RESEARCH METHODOLOGY

A mixed-method approach combining quantitative and qualitative methodologies was employed to assess the drivers and challenges of sustainable rural development in Kosovo, with a particular focus on Skenderaj municipality. Both primary and secondary sources were utilized. To gain an understanding of existing research and theories related to rural development, particularly within the context of Kosovo and Skenderaj municipality, a comprehensive literature review was conducted. This review provided insights into potential drivers and challenges identified in previous studies. Additionally, surveys and questionnaires were developed to gather quantitative data from a representative sample of rural residents, farmers, local businesses, and stakeholders in Skenderaj municipality.

Collected data were analyzed using statistical techniques appropriate for quantitative datasets and thematic analysis for qualitative responses. This dual approach enabled the identification of prevalent themes, patterns, and correlations associated with the drivers and challenges of sustainable rural development in Skenderaj municipality. In the final stage, findings from multiple data sources and methodologies were triangulated to enhance the validity and reliability of the results. By systematically comparing quantitative survey data with qualitative insights obtained from interviews, we ensured methodological robustness and addressed potential biases inherent to each data type. This triangulation process not only corroborated key findings but also provided a comprehensive understanding by revealing nuanced perspectives on sustainable rural development. The integration of diverse data sources thereby strengthened the study's conclusions, reinforcing their applicability and relevance to policy and practice within the context of Skenderaj Municipality.

3.1. Theory of Change

The Theory of Change method was employed for this research, enabling a thorough analysis of the factors and obstacles linked to sustainable rural development in Kosovo, with particular emphasis on the Municipality of Skenderaj. The methodology employed for this research was the Theory of Change. This theoretical framework facilitated a comprehensive analysis of the drivers and challenges associated with sustainable rural development in Kosovo, specifically focusing on the municipality of Skenderaj. The Theory of Change offered an exhaustive depiction of how and why anticipated changes were expected to unfold within a particular context. This instance aided

in elucidating the mechanisms behind the occurrence of intended effects within the financial support program. The Theory of Change inherently comprises the relationship between inputs, outputs, outcomes, and impacts, considering key assumptions (Gjokaj, E. Leeds, S. Halimi, K., 2018).

Using the Theory of Change framework, we can define the drivers and challenges of sustainable rural development in the Municipality of Skenderaj as follows:

Impact: This represents the broader and long-term effects on the community or system. For instance, if the outcome is improved farming practices, the effect might be increased agricultural productivity and enhanced farm livelihoods in Skenderaj municipality.

Outcomes: These are the short-to-medium-term changes or benefits resulting from the outputs. If the output is a trained workforce in agricultural techniques, the outcome might be improved farming practices and increased crop yields in farms of Skenderaj municipality.

Outputs: These are the direct and tangible results of the activities implemented to achieve the desired outcomes. For example, if the activity involves training sessions on modern farming techniques, the output might be a skilled workforce equipped with updated agricultural knowledge on rural farms in Skenderaj municipality.

Inputs: This encompasses the resources, investments, or efforts put into the rural development program in Skenderaj. It includes financial support from government or international agencies, training programs, provision of modern agricultural technology, infrastructure development, etc.

3.2. Sample Selection

The primary dataset for this research was sourced from the farm registry database maintained by the Kosovo Agricultural Development Agency/IPARD Agency. A thorough methodological analysis was conducted to confirm the dataset's representativeness. Subsequently, comprehensive list of grant beneficiaries and direct payments (subsidy) recipients from 2014 to 2018 were selected for the analysis. Alongside data analysis, face-to-face interviews were conducted with 200 farmers from Skenderaj Municipality. This sample included 100 grant beneficiaries 100 non-beneficiaries, with 173 receiving direct payments and 27 not. To improve the reliability of the survey instrument, the questionnaire underwent a pre-testing phase to reduce potential misunderstandings and ensure alignment with the research objectives.

3.3. The Questionnaire and Data Collection Description

The questionnaire was designed for comprehensive data collection and consisted of 45 carefully constructed multiple-choice questions. It was organized into four distinct sections, each targeting a specific area of examination.

General Information: This section explored various aspects of the farmers' background and farming practices, providing essential context for understanding their perspectives and experiences.

Direct Payments (Subsidies): This section included detailed questions about the farmers' experiences with direct payment scheme, examining the extent of their participations, and the impact of subsidies on their farming operations.

Grants: This section aimed to gather insights into farmers' experiences with grant programs, focusing on their utilization of grant funds, the effectiveness of support mechanisms, and any challenges faced during the application process or project implementation.

Farm Development, Drivers, and Challenges: The final section sought to identify the underlying factors influencing rural development within Skenderaj municipality. Through a series of questions, farmers were encouraged to reflect on their aspirations, identify key drivers of farm development, and articulate the challenges they face in pursuing sustainable agricultural practices and rural prosperity. By structuring the questionnaire in this manner, we aimed to capture a comprehensive view of the agricultural landscape in Skenderaj Municipality, illuminating both the opportunities and obstacles that shape the trajectory of rural development in the region.

3.4. Variable Description and Measurement

The following Tables present a full description of all variables used in estimating the drivers and challenges of sustainable rural development in the municipality of Skenderaj.

Table 1. Variable used in the investigation drivers and challenges

Independent variable	Description
Elementary education	Primary school (1), Secondary school (2)
Higher education	High school – (3), University – (4).

Farm activities	Livestock (1), Beekeeper (2), Horticulture in open areas (3), Horticulture in the greenhouse (4a), Arboriculture (4b), Poultry (5), Viticulture
Application for state support	(1) YES, (1.1) Beneficiaries (2) NO (2.1) Non-beneficiaries

Table 2. Variables used in the estimation of the grants based on the measures and sub measure of ARDP

Independent variable	Description
Number of beneficiaries	Rates factors according to a scale from 1-5, ranging from (1) Not necessary to (5) Very simply
Grant value per each measure	Measure 101, 103, 302,
Wage Employment	Rates factors according to a scale from 1-5, ranging from (1) Not necessary to (5) Very important
Grant application procedures	Rates factors according to a scale from 1-5, ranging from (1) Very difficult (5) very simply

Table 3. Variables used in the estimation of drivers and challenges

Independent variable	Description
The primary factor affecting the rural development of Skenderaj Municipality	a) Infrastructure, b) Knowledge/education, c) Investees from the public funds, d) Financial sources
Challenges	a) Unfair competition, b) Low productivity, c) Unpredictable policies, d) Price risk etc.
Drivers	a) Technology and innovation, b) Infrastructure development, c) Tourism and hospitality, d) Agriculture and farm practices, etc.
Factor of production	Indicate promoting entrepreneurship in rural areas, such as the Municipality of Skenderaj, can bring about various potential benefits.

4. CHAPTER 3 RESULTS AND DISCUSSIONS

4.1. Introduction to the Results and Discussions

The chapter Results and Discussions of " Drivers and Challenges for Sustainable of Rural Development in Kosovo – on the basis of the Skenderaj Municipality" offers a comprehensive analysis of the factors shaping rural sustainability in the Municipality. It highlights key drivers like government policies, local institutional support, and community engagement, while also addressing critical challenges, including insufficient investment, infrastructure limitations, and restricted market access. Drawing on data from secondary sources such as publications from the Ministry of Agriculture, Forestry, and Rural Development (MAFRD), the Kosovo Agency of Statistics (KAS), and other relevant reports, as well as interviews with 200 farmers and local stakeholders, this chapter evaluates the impact of these factors on sustainable rural development. Through statistical analysis, it also provides actionable recommendations for future improvements in the sector. Furthermore, the results are discussed in relation to the study's objectives and hypotheses, offering critical insights into how these variables interact to shape rural development outcomes. Finally, the chapter concludes with recommendations to enhance sustainable rural development practices based on the findings from this case study.

4.2. Analysis of Secondary Data Sources

4.2.1. Analysis of Direct Payments Data (Municipality of Skenderaj)

The data analysis of direct payments focuses on evaluating the distribution and impact of financial support provided to farmers of municipality of Skenderaj. This assessment examines the allocation of payments across different agricultural sector within the municipality and evaluates their contribution to enhancing productivity and sustainability in rural areas of Skenderaj Municipality.

The study utilized secondary data from the Ministry of Agriculture, Forestry, and Rural Development and the Agricultural Development Agency to evaluate farmer support in Skenderaj Municipality through subsidies and grants from 2014 to 2018. During this period, 13,080 farmers received direct payments, with the majority allocated to wheat cultivation, benefiting 5,847 farmers and underscoring wheat's significance in the region. Substantial support also went to corn farming (2,903 beneficiaries), dairy cow farming (1,961 beneficiaries), and orchards (955 beneficiaries) (ADA, 2019).

Sectors such as barley, vineyards, livestock had notably fewer beneficiaries, suggesting either smaller-scale operations or reduced levels of support. Beekeeping and vegetable farming, despite lower beneficiary numbers (626 and 318, respectively), still received notable attention, highlighting their acknowledged importance in the agricultural landscape of Skenderaj municipality (ADA, 2019).

4.3. Analysis of Rural Grants Data (Municipality of Skenderaj)

The analysis of rural grants data for Skenderaj municipality examines the distribution of grants across various agricultural sub-measures from 2014 to 2018. This section focuses on assessing how these grants have supported local farmers and contributed to rural development within the municipality.

Key aspects of the analysis:

- **Total Beneficiaries and Grant Allocation:** between 2014 and 2018, a total of 322 farmers in Skenderaj municipality benefited from rural grants, receiving a combined amount of **€10,760,489.65** across various measures (101, 103, 302, LAG, and irrigation). These grants supported diverse agricultural activities, contributing to improve productivity and sustainability in the region (ADA, 2019).
- **Measure 101:** This measure supported 278 farmers across sectors such as greenhouses, fruit trees, soft fruits, and livestock. The greenhouse sector received the highest number of beneficiaries (100 farmers) and the largest financial support (€3,573,223.85), followed by the fruit tree sector (€1,560,416.65) and livestock sector (€1,550,000.00) (ADA, 2019). These investments have significantly boosted horticulture and animal husbandry in the area.
- **Measure 302:** Under this measure, **32 farmers** received a total of **€437,152.76**. The honey production sub-measure supported the most beneficiaries (20 farmers), with grants totalling €215,308.01. Other sub-measures included craft activities (€109,161.35), family-based agricultural product processing (€77,718.40), and rural tourism development (€34,965.00) (ADA, 2019). The emphasis on honey production highlights a strategic focus on promoting beekeeping as a sustainable rural enterprise.

- **Measure 103:** This measure benefited **5 farmers**, with 4 receiving grants for agricultural processing and 1 for milk processing. Total grant amounted to **€416,157.46** for fruit, vegetable, grape and cereals processing and **€169,341.00** for milk processing, underscoring the priority placed on value- added activities within the agricultural supply chain (ADA, 2019).
- **Local Action Groups (LAG) and Irrigation:** The LAG measure supported **6 farmers** with **€37,128.58**, while only **1 farmer** received **€159,488.00** for irrigation infrastructure (ADA, 2019). The limited number of beneficiaries count in this areas suggests a potential for expanded access and out-rich.

4.4. Correlation Analysis of Factors Influencing Farm Productivity in The Study Area (Skenderaj Municipality)

In the following part, the result of the correlation analysis is presented in order to present the report between grants, direct payments and productivity.

Table 4. Correlation analysis results

Variables		Farm Productivity	Direct Payments (Subsidies)	Grants
Farm Productivity	Correlation	1	.479**	.800**
	Sig.		.000	.000
	N	200	200	200
Direct Payments (Subsidies)	Correlation	.479**	1	.593**
	Sig.	.000		.000
	N	200	200	200
Grants	Correlation	.800**	.593**	1
	Sig.	.000	.000	
	N	200	200	200

Sources: own compilation

Note: **. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Table 29 presents the results of the correlation analysis between farm productivity, direct payments (subsidies) and grants, providing a clear overview of the relationship between these variables. The correlation between farm productivity and direct payments is 0.479, indicating a moderate positive correlation. This means that, in general, when direct payments increase, farm productivity tends to increase as well. The important point here is the level of statistical significance, which is 0.000, which is less than 0.01.

The relationship between farm productivity and grants is very strong, with a correlation coefficient of 0.800. This shows that there is a very close relationship: the more grants a farm receives, the higher its productivity. This is also confirmed by the level of statistical significance (0.000), which indicates that this relationship is highly reliable. Grants therefore play an important role in improving agricultural productivity by providing financial support that can help farmers invest in more efficient technology, tools and practices.

4.5. Regression Analysis of Key Drivers of Farm Productivity in the Study area

Following the correlation analysis, this section presents the regression analysis to assess the impact of grants and direct payments on farm productivity. The analysis aims to quantify how these financial support mechanisms influence productivity outcomes in the study area.

Table 5. The results of the regression analysis

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate		
1	.800 ^a	.641	.637	.87		
Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
1	Regression	270.284	2	135.142	.000 ^b	
	Residual	151.515	197	.769		
	Total	421.799	199			
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2.196	.311		-7.058	.000
	Grants	2.350	.156	.797	15.018	.000
	Direct Payments (Subsidies)	.010	.082	.006	.121	.904

Sources: own compilation

a. Dependent Variable: Farm Productivity

Table 30 illustrates the results of the regression analysis that examines the impact of grants and direct payments (subsidies) on farm productivity. This model analyzes how these two variables affect farm productivity, which is the dependent variable.

The R coefficient is 0.800, indicating a strong correlation between the independent variables (grants and subsidies) and farm productivity. R^2 (R Square) is 0.641, indicating that 64.1% of the variance in farm productivity can be explained by grants and direct payments. The model is quite strong and that these two variables are important to understand the factors that affect productivity. Analysis of variance (ANOVA) shows that the model is statistically significant, with an F-value of 175.712 and a p-value of 0.000.

The unstandardized coefficients show that for every unit increase in grants, farm productivity increases by 2.30, indicating a significant and positive impact. This means that financial support from grants has a significant effect on increasing the productive capacity of farms. The p-value for this coefficient is 0.000, which suggests that this effect is highly statistically significant.

The coefficient for direct payments (subsidies) is 0.010, with a p-value of 0.904, which is greater than 0.05. This shows that there is no statistically significant relationship between subsidies and farm productivity, suggesting that this variable does not have a significant impact on productivity growth.

4.6. Analysis of Statistically Significant Differences

This section presents the statistically significant differences in variables related to farm development, analyzed by gender, education level, and farm size. An analysis of variance (ANOVA) was applied to identify these differences, enabling a comparison of variations across groups of farmers within these categories. The ANOVA results indicate statistically significant differences between the groups, highlighting distinct patterns across these demographic and structural factors.

Table 6. Statistically significant differences in grants by gender

Gender	Posterior			95% Credible Interval	
	Mode	Mean	Variance	Lower Bound	Upper Bound
Women beneficiary farmers	1.56	1.56	.002	1.48	1.65
Women non-beneficiary farmers	2.10	2.10	.004	1.96	2.23
Men beneficiary farmers	2.56	2.56	.001	2.50	2.63
Men non-beneficiary farmers	2.67	2.67	.001	2.62	2.73

Grants	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	34.64	3	11.55	163.6	.000
Within Groups	13.83	196	.071		
Total	48.48	199			

Sources: own compilation

Table 31 shows statistically significant differences in grant ratios by gender and status of beneficiaries. Analysis of variance (ANOVA) shows an F-value of 163.6 and a p-value of 0.000, confirming that there are significant differences between the groups regarding grants received.

When examining the posterior results, male farmers who are grant recipients scored an average of 2.56, while non-beneficiaries scored 2.67. In contrast, beneficiary women farmers received an average of 1.56, while non-beneficiaries received 2.10. These data suggest that women who are beneficiaries of grants have received less assistance compared to men, highlighting an inequality in the distribution of grants by gender and status of beneficiaries.

Table 7. Statistically significant differences in grants by education

Education	Posterior			95% Credible Interval	
	Mode	Mean	Variance	Lower Bound	Upper Bound
Beneficiary farmers with level of education University	1.62	1.62	.002	1.54	1.70
Non-beneficiary farmers with level of education University	2.27	2.27	.003	2.16	2.38
Beneficiary farmers with level of education High School	2.60	2.60	.001	2.53	2.67
Non-beneficiary farmers with level of education High School	2.61	2.61	.001	2.55	2.68
Beneficiary farmers with level of education Primary School	2.99	2.99	.010	2.79	3.19
Non-beneficiary farmers with level of education Primary School	2.77	2.77	.004	2.64	2.90

Grants	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	34.86	5	6.97	99.3	.000
Within Groups	13.61	194	.070		
Total	48.48	199			

Sources: own compilation

Table 32 shows statistically significant differences in grant relationships by level of education. Analysis of variance (ANOVA) showed an F-value of 99.3 with a p-value of 0.000, confirming that there are significant differences between the groups by education regarding grants received.

Farmers who have a university level of education and are beneficiaries of grants received an average of 1.62, while those who are not beneficiaries received 2.27. At the high school level of education, beneficiaries scored an average of 2.60, compared to 2.61 for non-beneficiaries. As for farmers with primary education, the beneficiaries received 2.99, while those who are not beneficiaries received 2.77.

Table 8. Statistically significant differences in grants by size of farm

Size of farm	Posterior			95% Credible Interval	
	Mode	Mean	Variance	Lower Bound	Upper Bound
1 member	1.00	1.00	.013	.77	1.22
2 member	1.48	1.48	.002	1.38	1.58
3 member	2.26	2.26	.001	2.20	2.32
4 member	2.58	2.58	.001	2.53	2.63
5 member	2.86	2.86	.001	2.78	2.93

Grants	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	38.08	4	9.52	178.53	.000
Within Groups	10.39	195	.053		
Total	48.48	199			

Sources: own compilation

Table 33 presents statistically significant differences in grants by farm size. Analysis of variance (ANOVA) shows an F-value of 178.53 with a p-value of 0.000, indicating that there are significant differences between the groups according to the number of farm members in relation to grants received.

The data show that farmers with one member received an average of 1.00 grants, while those with two members received 1.48. In the group of three-member farmers, the average grant increases to 2.26, increasing further to 2.58 for four-member farmers and reaching 2.86 for five-member farmers. These results suggest that farmers on larger farms tend to receive more grants, perhaps reflecting greater needs for financial support and their capacity to apply and manage such resources.

4.7. Results of Hypothesis Testing

After presenting the statistical and empirical results, this part presents the testing of hypotheses based on these results.

Hypothesis 1: Grants and Direct Payments Impact Farm Productivity in the Municipality of Skenderaj.

Null Hypothesis (H0): There is no significant relationship between receiving direct payments and farm productivity in Skenderaj municipality.

To test this hypothesis, we will use the results from Table 29 and Table 30, which include correlation and regression analysis. Correlation between farm productivity and direct payments: The correlation is 0.479 with a p-value of 0.000. This shows a moderate positive correlation between direct payments and farm productivity, suggesting that the more direct payments farmers receive, the higher the farm productivity.

Correlation between farm productivity and grants: The correlation is 0.800 with a p-value of 0.000. This result shows a strong positive correlation between grants and farm productivity, suggesting that multiple grants have a significant impact on productivity growth.

In the regression model, the coefficient of the grant is 2.35 with a p-value of 0.000, suggesting that grants have a significant impact on farm productivity. The coefficient of direct payments is very small (0.010) and has a p-value of 0.904, suggesting that there is no statistically significant impact between direct payments and farm productivity.

For grants: The p-value is 0.000, which is much less than 0.05. This suggests that we reject the null hypothesis for grants, confirming that there is a significant relationship between receiving grants and farm productivity.

For direct payments: The P-value is 0.904, which is much greater than 0.05. This suggests that there is insufficient evidence to reject the null hypothesis for direct payments, indicating that there is no significant relationship between receipt of direct payments and farm productivity. The results of the analysis show that the grants have a significant impact on the productivity of farms in the municipality of Skenderaj, supporting the first hypothesis. However, there is insufficient evidence to suggest that direct payments significantly affect farm productivity, supporting the null hypothesis for this variable.

5. CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

5.1. Conclusions

The comprehensive analysis of rural development dynamics in Skenderaj Municipality has highlighted several critical drivers and challenges. These findings reveal the multifaceted nature of sustainable rural development, underscoring the need for targeted policies and strategic support to address both structural and operational issues.

The distribution of direct payments and rural grants has significantly impacted the agricultural sector in Skenderaj. A significant majority of farmers (61.5%) reported "very good" knowledge of support programs, indicating effective information dissemination. However, 8% had only "enough" knowledge, showing a gap where outreach could be enhanced to ensure that all farmers are equally informed about available resources. The results showed high engagement, with 86.5% of farmers applying for subsidies between 2014 and 2018.

The grant programs under various measures, such as those for greenhouses, fruit trees, and livestock, have been crucial for supporting specialized agricultural activities. Farmers rated the grant application procedures as generally "sufficient" (43%), though a substantial percentage rated it as "good" (18.5%), "very good" (14.5%), or "excellent" (17%). This distribution suggests that while farmers find the procedures manageable, there remains room for further simplification and assistance to enhance access. Furthermore, the majority of farmers (42.5%) intended to use the grants for investing in new agricultural technologies, indicating a forward-looking approach to modernizing agriculture in Skenderaj.

The findings highlighted the gender disparity, where male farmers, both as grant recipients and non-recipients, received significantly higher average grant support than their female counterparts. Women beneficiary farmers scored an average of 1.56 compared to 2.56 for men. This indicates a gender imbalance in grant distribution, which may contribute to reinforcing existing inequalities in resource access and farm productivity.

The correlation and regression analyses provide valuable insights into the impact of grants and direct payments (subsidies) on farm productivity in Skenderaj municipality. The key findings highlighted that there is a moderate positive correlation (0.479) between direct payments and farm productivity, suggesting that increases in direct payments generally align with increases in

productivity. However, the strength of this relationship is less than that observed for grants. The correlation between grants and farm productivity is strong (0.800), indicating a robust and reliable association.

While refereeing to the Regression Analysis: the analysis shows that the R coefficient of 0.800 further supports a strong relationship between grants, direct payments, and farm productivity. The R^2 value of 0.641 indicates that 64.1% of the variation in farm productivity can be explained by grants and direct payments, validating the model's effectiveness. Grants have a significant positive impact on productivity, as indicated by the unstandardized coefficient (2.350) and a p-value of 0.000. This suggests that grants substantially support productivity improvements, likely through enabling investments that lead to higher yields and operational efficiency. Direct payments (subsidies), however, show no statistically significant effect on productivity, as indicated by a coefficient of 0.010 and a p-value of 0.904. This lack of impact suggests that direct payments, in their current structure or allocation, may not significantly drive productivity improvements for farms in the area.

Finally, the hypothesis testing results for the impact of grants and direct payments on farm productivity in Skenderaj Municipality provide valuable insights into the effectiveness of these financial support mechanisms. The analysis reveals significant differences in the influence of grants versus direct payments on productivity, leading to clear conclusions and recommendations. The analysis confirms that grants have a strong positive impact on farm productivity, with a correlation coefficient of 0.800 and a p-value of 0.000. This indicates that as farmers receive more grants, their productivity significantly increases, allowing for better investment in technology and practices. In contrast, direct payments (subsidies) show only a moderate positive correlation with farm productivity (0.479) and a p-value of 0.904, which indicates no statistically significant relationship. This suggests that direct payments do not meaningfully contribute to enhancing farm productivity in the same way that grants do. The hypothesis test supports the rejection of the null hypothesis regarding grants, confirming their significant relationship with farm productivity. However, the null hypothesis for direct payments cannot be rejected due to insufficient evidence, indicating that they do not significantly influence productivity outcomes. The analysis also highlights the role of education in maximizing the benefits from grants. Higher educational levels correlate positively with increased knowledge among farmers, suggesting that education enhances the ability to utilize financial support effectively.

5.2. Recommendations

In light of the findings from the comprehensive analysis of sustainable rural development in Skenderaj Municipality, a set of targeted recommendations is proposed to foster growth, inclusivity, and resilience within the agricultural sector. These recommendations aim to address the identified challenges, enhance sectoral diversity, improve access to resources, and empower local communities, particularly women and youth. By implementing these strategic initiatives, the municipality can create a more sustainable agricultural landscape that not only boosts economic stability but also leverages local assets and fosters innovation. The following recommendations are proposed based on the conclusions of the study:

Diversification of agricultural activities are essential action to mitigate the over-reliance on specific crops, it is essential to broaden the scope of direct payment schemes and grants to include a wider range of agricultural practices. Supporting diverse crop varieties, animal husbandry, and small-scale agri-processing will contribute to a more resilient agricultural landscape, enhancing economic stability for farmers.

Recognizing the correlation between education and access to support schemes, targeted educational programs are necessary to enhance farmers' skills. Training sessions focusing on farm management, financial planning, and sustainable agricultural practices should be accessible, particularly to non-beneficiary farmers who may lack the knowledge to effectively navigate grant applications.

Rural tourism presents an opportunity for income diversification and investment attraction. The municipality should provide grants or subsidies for agro-tourism and rural tourism initiatives, encouraging farmers to incorporate tourism activities into their operations. Additionally, promotional campaigns that showcase the municipality's unique natural and cultural assets can stimulate interest in rural tourism.

Streamlining application processes for government assistance programs is necessary to enhance accessibility. Revising criteria, developing digital platforms, and extending deadlines can broaden participation. Regular consultations with local farmers can help ensure policy adjustments reflect their needs. Support for a combined rural policy approach is evident, promoting partnerships among government, private sector, and community organizations. Public-private collaborations can accelerate development efforts by pooling resources and fostering innovation.

Providing specialized training on diversification strategies will help farmers expand beyond traditional agriculture. Supporting sectors like horticulture, beekeeping, or medicinal plant production through technical assistance and market research will diversify income streams. Facilitating partnerships between financial institutions and agricultural development agencies can lead to farmer-friendly credit schemes, with flexible repayment terms and reduced collateral requirements. Targeted educational initiatives should aim to enhance farmers' qualifications, focusing on adult education and vocational training in agricultural practices. Developing specialized training for grant recipients to ensure effective resource utilization is vital. Practical workshops and mentorship can leverage the expertise of experienced farmers. Fostering environments for experienced farmers to share knowledge with less experienced peers will promote skill development and support community learning.

Given the significant impact of grants on productivity, increasing grant funding or expanding eligibility criteria in Skenderaj is necessary to enable farmers to invest in technology and infrastructure. Evaluating the current structure of direct payments can identify ways to enhance their effectiveness in promoting productivity, potentially leading to a more strategic allocation of subsidies. New support programs focused on investment-oriented activities in mechanization and sustainable farming practices should be developed, as these have been shown to drive productivity.

REFERENCES

- ADA. (2019). *Grandet & Pagesat Direkte 2009-2018*. Prishtine: Agriculture development Agency/ Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- Akgün, A. A., Baycan, T., & Nijkamp, P. (2015). Rethinking on sustainable rural development. *European Planning Studies*, . *Taylor & Francis Online*, 23(4), 678-692.
- Anderson A. (2000). *he Community Builder's Approach to Theory of Change*. New York: *The Aspen*.
- Baig, M. B. (2011). *Sustainable Agriculture Ensures Sustainable Rural Development: A Reality or a Myth*. In *Global Food Insecurity*. Springer.
- Brink, L. (2002). Agricultural Policy Reform—Politics anProcess in the EU and US in the 1990s Wayne Moyer and Tim Josling (Eds.), Ashgate Publishing Limited, Aldershot, England. *Agricultural Economics*, 81-85.
- Bryden, J. (2020). Rural development indicators and diversity in the European Union. They were presented at a conference that was held in Washington DC. (Accessed on 1 March 2020). *The Development of Rural Development Indicators in European Union*. Washington D.C.
- Bryden, J. M. (2000). *Is There a "New Rural Policy" in OECD Countries*. OECD.
- Brian Garrod et al. (2006). Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 117-128.
- Buckley, R. (2020). Adventure Tourism Management. *ELSEVIER*, 4.
- Calatrava Requena, J. (2016). Origin and evolution of Rural Development concept and policies: From rural communities to territories. *The Global Challenges of Rural History, International Conference*. Lisbon, Portugal: The Old and New Worlds.
- Cawley, M. (2009). *Tourism, Rural*. ELSEVIER.
- Carolina Perpiña Castillo et al.,. (2024). Are remote rural areas in Europe remarkable? Challenges and opportunities. *Journal of Rural Studies*.
- Contextual Entrepreneurship. (2018). *An Interdisciplinary Perspective Article in Foundations and Trends in Entrepreneurship*.

- Christiaensen, L et al. (2011). The (evolving) role of agriculture in poverty reduction—An empirical perspective. *Journal of Development Economics*, 239-254.
- Constance, D. (2014). Rural Sociology. *Encyclopedia of Agriculture and Food Systems*, 62-74.
- Davidson, J., Wibberley, G. (1977). The Countryside and Conflict In Urban and Regional Planning Series, Planning and the Rural Environment. *ELSEVIER*, 1-7.
- Dax, T. &. (2018). Towards Vibrant, Inclusive and Sustainable Rural Regions: Orientations for a Future Rural Cohesion Policy. *European Structural & Investment Funds Journal*, 6(3).
- DBPZHR. (2019). *Annual Report for Agriculture and Rural Development in the Municipality of Skenderaj*. Skenderaj: Department of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- Dragoi, A., & Balgar, C. (2013). Common Agricultural Policy-the Main Driver of Sustainable Rural Development in European Union. *Global Economic Observer*, 1(2), 34.
- EIP-AGRI . (2016). *Sustainable High Nature Value (HNV) Farming* . Brussels, Belgium: EIP-AGRI Focus Group.
- Ellis, F., Biggs, S. (2001). Evolving Themes in Rural Development 1950s-2000s. *Development Policy Review*, 437-448.
- Enyedi, G., Volgyes, I. (1982). *The Effect of Modern Agriculture on Rural Development*. ScienceDirect.
- ERP. (2018). *KOSOVO ECONOMIC REFORM PROGRAM 2017–2019*. Prishtine: Government of Kosovo.
- EU. (2008). *Poverty and Social Exclusion in Rural Areas*. European Commission.
- EU. (2008). *The EU Rural Development Policy, Facing the Challenges*. European Union.
- EU. (2012). *Instrument for Pre-Accession Assistance (IPAI) 2014-2020*. European Commission.
- European Council. (2015, October 27). *European Council*. Retrieved from Council of the European Union.
- Eyasu, A, M et al. (2024). Association of crop commercialization and rural households' multidimensional poverty using targeted maximum likelihood estimation. *Scientific African*.

- FAO. (2014). *Youth and Agriculture: Key Challenges and Concrete Solutions*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Fernando, N. A. (2008). *Rural Development Outcomes and Drivers: An Overview and Some Lesson*. Philippines: Asian Development Bank.
- Freshwater, D. &. (2014). *The disconnect between principles and practice: rural policy reviews of OECD countries*. Growth and Change.
- Gaki, D. et al. (2022). Innovative Education for Sustainable Development in Peripheral Rural Areas. *10th International Conference on Information and Communication Technologies in Agriculture, Food and Environment* (pp. 480-487). Athens, Greece: HAICTA.
- Große, C. (2024). Envisioning sustainable rural development: A narrative on accessibility and infrastructure from a Swedish region. *Journal of Rural Studies*.
- Gjokaj, E. et al. (2017). Agricultural Finance in Kosovo. *Economics Alternative*, 79-88.
- Gjokaj, E. Kopeva, D, Krasniqi, N, Nagy, H. (2021). Factors Affecting the Performance of AgriI Small and Medium e Enterprises with Evidence from Kosovo . *European Countryside*, Vol. 13 · 2021 · No. 2 · p. 297-313 DOI: 10.2478/euco-2021-0019 .
- Gjokaj, E. Leeds, S. (2014). *Income Diversification and Diversity: Rural Income Diversification and Diversity of Farm Livelihood Activities in Kosovo*. London UK: LAP LAMBERT Academic Publishing, ISBN-10 3659560081 ISBN-13: 978-3659560088.
- Gjokaj, E. Leeds, S. Halimi, K. (2018). The impact of financial support program in creation on farm jobs, Kosovo's case. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 26 (6), pp 933-941.
- Gjokaj, E., & Ortner, K. M. (2014). Lessons from the mid-term evaluation of the ARDP Kosovo. <https://ageconsearch.umn.edu/record/169084?ln=en&v=pdf>. *Research in Agricultural & Applied Economics* (pp. 1-13). Budapest, Hungary: AgEcon Search .
- Gjokaj, E., Omani, M., Sylanaj, S., Gjonbalaj, M. (2014). Enhancing the Competitiveness of Small and Medium Enterprises in Rural Areas of Kosovo . *Rural Areas and Development*, vol. 11, ISSN: 2657-4403, 2014, Available at SSRN: <https://s>.
- Gorton, M., Sophia Davidova. (2004). Farm productivity and efficiency in the CEE applicant . *Agricultural Economics*, 1-16.

- Halimi, K. et. Al. (2020). The economic Impact of the Rural Development Grant Program in Rural Kosovo.
- Harizanova, S, H., Terziyska, R., & Dimitrova, A. (2019). Innovation and Diversifications Towards Sustainable Bulgarian Agriculture. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej Problems of Agricultural Economics*, 85-99.
- Harris, R., Griffin, T., & Williams, P. (2002). Sustainable Tourism. *ScienceDirect*, 15-17.
- Haughton J., Khandker, S. R. (2009). *HandBook on Poverty and Inequality*. Washington D.C.: World Bank.
- Henry, C., Sharma, N., Lapenu, C., Zeller, M. (2001). *Assessing the Relative Poverty of Microfinance Clients*. Washington D.C.: CGAP.
- Hoggart, K. (1990). Let's Do Away with Rural. *Journal of Rural Studies*, 245-257.
- Hoxha, A. et al. (2023). Financial literacy for farmers – the case of vineyard farmers in Kosovo. *Journal of Land Management, Food and Environment*, 17-25.
- Hossain, M et al. (2024). Agricultural and rural development interventions and poverty reduction: Global evidence from 16 impact assessment studies. *Global Food Security*.
- Julian A. Lampietti, et. al. (2009). *The Changing Face of Rural Space, Agricultural and Rural Development in the Western Balkans* . World Bank & FAO.
- Julaine Allan., Anna Thompson. (2024). Experiences of people referring to a rural school-based mental health support service for young people: A qualitative study. *Mental Health & Prevention*, 200-378.
- KAS. (2015). *Agricultural Census*. Prishtine: Kosovo Agency of Statistics.
- Kazakova, Y. (2018). National Governance Approach for Agriculture Land in Natura 2000 Areas. Evidence from Plovdiv District, Bulgaria. *Bulletin of University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine Cluj-Napoca. Horticulture*.
- Kerolli Mihone., Gjokaj, E. (2016). *Kosovo: Agricultural Policy Development and Assessment*. EU: Joint Research Centre, European Commission.

- Kopeva, D., Shterev, N., Gjokaj, E., & Halimi, K. (2019). Women entrepreneurship—source for livelihood opportunities in rural areas of Kosovo and in Bulgaria. In *Women, Sustainable Entrepreneurship and the Economy. Taylor & Francis Group and Informa Business*, 97-126.
- Kostov, P., Davidova, S., & Gjokaj, E. (2021). Does Policy Support Really Help Farmers' Incomes: The Case of Kosovo (No. 315278). *International Conference of Agricultural Economists* (pp. 1-17). ICAE 2021.
- Krasniqi N., Blancard S., Gjokaj E., Ottaviani Aalmo G. (2023). Modelling technical efficiency of horticulture farming in Kosovo: An application of data envelopment analysis. *Bio-based and Applied Economics*, 12 (3); 183-195. doi: 10.36253/bae-14693.
- Krasniqi, N. (2020). *The efficiency of subsectors in agriculture of Kosovo: "Specialized in Field Crops, Mixed Crops and Livestock"*. Retrieved from UNWE.
- Kirchherr, J et al. (2023). Conceptualizing the Circular Economy (Revisited): An Analysis of 221 Definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 107-001.
- Lowe, P., & Ward, N. (2007). Sustainable rural economies: some lessons from the English experience. . *Sustainable Development*,, 15(5), 307-317.
- MAFRD. (2019). *Green Report*. Prishtina, Kosova: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- MAFRD. (2020). *Green Report*. Prishtina, Kosova: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- MAFRD. (2021). *Green Report*. Prishtina, Kosova: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- MAFRD. (2022). *Agriculture in Numbers*. Prishtina: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- MAFRD. (2022). *Green Report*. Prishtina, Kosova: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.
- MAFRD. (2022). *Strategy for Agriculture and Rural Development 2022 - 2028*. Prishtine: Ministry of Agriculture, Forestry and Rural Development.

- Mihai, F. C., & Iatu, C. (2020). *Sustainable rural development under Agenda 2030*. SOOAR.
- Morris, J. Bailey, A. Turner, R.K., Ian J. . (2001). *Rural Planning and Management*. Edward Elgar Publishing, number 1907.
- Municipality of Skenderaj. (2013-2019). *Local Development Strategy*. Skenderaj: Municipality of Skenderaj.
- Municipality of Skenderaj. (2013-2019). *Economic Development Strategy*. Skenderaj, Kosova: Municipality of Skenderaj.
- Muresan, I. C. et al. (2019). Residents' perception of destination quality: Key factors for sustainable rural development. *MDPI Sustainability*, 11(9), 2594.
- L, Dianfeng et al. (2024). An integrated framework for measuring sustainable rural development towards the SDGs. *Land Use Policy*.
- OECD. (2019). *The OECD Principles on Rural Policy*; <https://www.oecd.org/regional/rural-development/oecd-principles-rural-policies.htm>.
- Pascual, F. M. et al. (2020). Assessing Sustainable Rural Development Based on Ecosystem Services Vulnerability. *MPDI*, 222.
- Pezzini, M. (2001). Rural policy lessons from OECD countries. *International Regional Science Review*, 24(1), 134-145.
- Poonia, R. Ch. et al. (2022). *Deep Learning for Sustainable Agriculture*. ELSEVIER.
- Pamela A. Green et al. (2024). Additionally, the private sector predominantly comprises small-scale enterprises. *Global Environmental Change*, 102-906.
- Rahbihi, M., et al. (2021). Women Entrepreneurship and Sustainable Rural. *International Journal of Research and Scientific Innovation (IJRSI)*, 64-73.
- Ramadani, A. (2013). Agriculture, Rural Development, Forestry, Fisheries, and Food Safety. *Deutsche Gesellschaft für International Zusammenarbeit*. Prishtina, Kosova: GIZ GmbH through the project "Support to European Integration Process in Kosovo".
- Reisman J., Anne G., Langley K., and Stachowiak S. (2004). Theory of Change: A Practical Tool For Action, Results and Learning. *Washington: Organizational Research Services*.

- RIINVEST. (2004). *Promoting Economic Development Through Civil Society, Rural Development in Kosova*. Prishtina, Kosova: Institute for Development Research.
- Rovny, P. (2016). The analysis of farm population with respect to young farmers in the European Union. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 10-11.
- Rijal, S. (2023). The Importance of Community Involvement in Public Management Planning and Decision-Making Processes. *Journal of Contemporary Administration and Management (ADMAN)*, 84-92.
- Salhofer, K., Schmid, E. (2004). Distributive leakages of agricultural support: some empirical evidence, *Agricultural Economics*, *Agricultural Economics*, 51-62.
- Sallahu, S. (2022). The Importance of the Tourism Industry in Kosovo with Evidence from Rural Areas of the Prishtina Municipality. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 4(66) 2022, 385–393.
- Sallahu, S. (2022). The Role of women in rural development of Kosovo with evidence from Skenderaj Municipality. *Economic and Regional Studies*, 206-219.
- Sallahu, S. (2023). The Role of Agriculture in the Rural Development of the Municipality of Skenderaj. *Economics Alternative*, 178-192.
- Sallahu, S., Gjokaj, E. (2016). *The Potential of Agriculture in Developing Kosovo's Economy*. Prishtina, Kosova: www.researchgate.com.
- Scoones, I. (2009). Livelihoods perspectives and rural development. *The Journal of Peasant Studies*, Scoones, I. (2009). Livelihoods perspectives and rural36(1), 171–196. <https://doi.org/10.1080/03066150902820503>.
- Seo., N. (2017). *The Behavioral Economics of Climate Change*. ELSEVIER.
- Shepherd, A. (1998). Sustainable Rural Development. *Macmillan International Higher Education*, New York, USA.
- Singh, K. (1999). *Rural Development: Principles, Policies and Management (2 edition)* . New Delhi: Sage Publication.
- Skenderaj, M. o. (2013-2019). *Economic Development Strategy*. Skenderaj, Kosova: Municipality of Skenderaj.

- Small, L. A. (2007). The Sustainable Rural Livelihoods Approach: A Critical Review. *Canadian Journal of Development Studies / Revue Canadienne d'études Du Développement*, Small, L. A. (2007). The Sustainable Rural Livelihoods Approach: A Critical Review. *Canadian Journal of Development Studies* / 28(1), 27–38.
<https://doi.org/10.1080/02255189.2007.9669186>.
- Sutiyo, B. (2014). Decentralization Potentiality and Challenge for Rural Development. *Journal of International Development and Cooperation*, 5-12.
- Swinton, M. S. (2002). Capturing household-level spatial influence in agricultural management using random effects regression. *The Journal of the International Association of Agricultural Economists*, 371-381.
- Swinton, S.M., Quiroz, R. (2000). Are poor farmers to blame for environmental degradation? Results from the Peruvian. *Research in Agricultural & Applied Economics*, 1-35.
- T. Hák et al. (2016). Sustainable Development Goals: A need for relevant indicators. *Ecological Indicators*, 565-573.
- Valizadeh, N et al. (2024). Conservation agriculture measures as a strategy to create sustainable social and psychological changes in agricultural communities. *Environmental and Sustainability Indicators*.
- WB. (2017). *Jobs Diagnostic Kosovo*. Washington, DC : World Bank.
- Wiggins, S., Proctor, S. (2001). How Special are Rural Areas, The Economic implication of Location for Rural Development. *Development Policy Review*, 427-436.
- Zengjian Huang et al. (2024). Does rural e-commerce improve the economic resilience of family farms? *International Review of Economics & Finance*, 103-505.

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
(УНСС)**

КАТЕДРА “ИКОНОМИКА НА ПРИРОДНИТЕ РЕСУРСИ”

СОФИЯ, БЪЛГАРИЯ

ДОКТОРСКА ТЕЗА

**“ДВИГАТЕЛИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА УСТОЙЧИВОТО
РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В КОСОВО – НА БАЗАТА НА
ОБЩИНА СКЕНДЕРАЙ”**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ
ПРОФ. Д-Р ДИАНА КОПЕВА

ДОКТОРАНТ
СОКОЛ АЗИЗ САЛЛАХУ

София, 2025 г.

Докторската теза е с обем от 138 стандартни страници и се състои от увод, изложение в 3 глави, заключение, приложения и списък на използваните източници, включващ 33 таблици и 19 фигури. Съдържанието на всяка от главите е разделено на отделни раздели. Използваната литература включва 101 източника на английски и албански език, включително монографии, студии, статии, наредби и интернет публикации. Публичната защита на дисертационния труд ще се състои на 04 юни 2025 г. от 12:00 часа в зала 2032-А на УНСС – София пред научно жури, определено със заповед № /2025 г. на ректора на УНСС.

СЪКРАЩЕНИЯ:

АРЗ	Агенция за развитие на земеделието
ПЗС	Проучване на земеделските стопанства
ПСРСР	Програма за селскостопанско развитие на селските райони
ОСП	Обща селскостопанска политика
ОСОС	Отдел и статистика на околната среда
ОИАСС	Отдел за икономически анализи и селско стопанство
ЕЗС	Европейска зелена сделка
ПРП	Планиране на ресурсите на предприятието
ЕС	Европейски съюз
МЗСД	Мрежа за земеделски счетоводни данни
ОПЗ	Организация по прехрана и земеделие
ФДСС	Финансови дейности в селското стопанство
БВП	Брутен вътрешен продукт
ДМС	Дружество за международно сътрудничество
ВПС	Висока природна стойност
СОРПГ	Средно образование на респондентите, получили грантове
ИППРСР	Инструмент за предприсъединителна помощ за развитие на селските райони
РПНИ	Регистър на правата върху недвижимо имущество
КСА	Косовска статистическа агенция
МИГ	Местна инициативна група
СИП	Система за идентификация на парцели
НЗРПБС	Ниво на знания на респондентите, получили безвъзмездни средства
МЗГРСР	Министерство на земеделието, горите и развитието на селските райони
ОИСР	Организация за икономическо сътрудничество и развитие
СБ	Световна банка

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪКРАЩЕНИЯ	3
1. ВЪВЕДЕНИЕ	6
1.1. Постановка на проблема.....	7
1.2. Обосновка	8
1.3. Цели на изследването, изследователски въпроси и хипотеза.....	9
1.3.1. Специфични цели	9
1.3.2. Изследователски въпроси.....	9
1.3.3. Хипотеза	10
1.3.4. Изследователски подход	10
1.4. Организация на докторската дисертация.....	10
2. ГЛАВА I: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО	11
2.1. Двигатели и предизвикателства пред развитието на селските райони.....	11
2.2. Концепция за развитие на селските райони	12
2.3. Силата на селските райони.....	12
2.4. Предизвикателства пред развитието на селските райони	13
2.5. Ролята на селското стопанство за устойчивостта на развитието на селските райони в Косово	13
3. ГЛАВА II: МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО.....	13
3.1. Теория на промяната.....	14
3.2. Избор на представителна извадка	15
3.3. Описание на въпросника и събирането на данни	16
3.4. Описание и измерване на променливи.....	16
4. ГЛАВА III: РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ	18
4.1. Представяне на резултатите и дискусииите	18
4.2. Анализ на вторични източници	18
4.2.1. Анализ на данните за директни плащания в община Скендерай.....	18

4.3. Анализ на данните за селските субсидии в община Скендерай	19
4.4. Корелационен анализ на факторите, влияещи върху Впроизводителността на фермите в района на изследване (община Скендерай).....	20
4.5. Регресионен анализ на ключови двигатели на производителността на земеделските стопанства в изследвания район	22
4.6. Анализ на статистически значими разлики	23
4.7. Резултати от тестване на хипотези	27
5. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ	28
5.1. Заключение	28
5.2. Препоръки.....	31

2. ВЪВЕДЕНИЕ

Основната цел на изследването е да проучи задълбочено двигателите и предизвикателствата, влияещи върху развитието на селските райони в Косово, със специален акцент върху община Скендерай (Sallahu, 2023). Селскостопанският сектор и подсекторите на Косово се борят с постоянни предизвикателства като неефективност и ниска производителност (Gjokaj, E., Leeds, S. & Halimi, K., 2018 г.). Тези проблеми допринасят за значителен търговски дефицит и насърчават зависимостта от вносни основни продукти (Gjokaj, E., Ortner, K., 2014). В светлината на тези належащи опасения, това изследване придобива голямо значение, тъй като се стреми да анализира цялостно тънкостите на развитието на селските райони в Косово, като се фокусира конкретно върху ключовата роля, която играе община Скендерай (Sallahu, 2023).

Неефективността на селското стопанство и ниската производителност представляват огромни пречки пред икономическия растеж и устойчивост на Косово (Krasniqi N., Blancard S., Gjokaj E., Ottaviani Aalmo G., 2023). Тези предизвикателства се усложняват от неадекватната инфраструктура, ограничения достъп до съвременни селскостопански техники и фрагментирани модели на собственост върху земята. В резултат на това аграрният сектор на Косово се бори да се конкурира както на вътрешния, така и на международния пазар, което изостря зависимостта на страната от вносни селскостопански стоки (ERP, 2018) и (Gjokaj, E. Kopeva, D, Krasniqi, N, Nagy, H., 2021). Чрез поставяне на фокус върху община Скендерай, това изследване има за цел да разкрие основните двигатели зад тези предизвикателства, като същевременно идентифицира потенциални пътища за насърчаване на устойчиво развитие на селските райони. Скендерай, признат за критичен играч в земеделския пейзаж на Косово, притежава значителен потенциал за стимулиране на инициативи за развитие на селските райони. Като неизменна част от гръбначния стълб на икономиката на Косово, развитието на селските райони в Скендерай служи като предпоставка за повишаване на селскостопанската производителност, подобряване на поминъка и укрепване на социално-икономическата устойчивост (Gjokaj, E. et al., 2021). Реализирането на този потенциал обаче изисква нюансирано разбиране на многостранната динамика в рамките на общината (Salhofer, K., Schmid, E., 2004). Чрез строг емпиричен анализ и преглед на научната литература, това изследване предоставя ценна представа за

двигателите и предизвикателствата пред развитието на селските райони в Скендерай. Изследването има за цел да предложи основани на доказателства препоръки за политици, заинтересовани страни и практики чрез синтезиране на емпирични данни с теоретични рамки, извлечени от икономиката на селското стопанство, селската социология и проучванията за развитие (Swinton, 2002).

1.1. Постановка на проблема

По време на войната в Косово (1998-1999 г.) селските райони понасят значителни щети, принуждавайки селското население да изостави домовете, машините и добитъка си. След войната местното селско стопанство е изправено пред широко опустошение. От една страна, огромни земеделски земи остават занемарени. А от друга страна, недостигът на основно оборудване, инструменти и машини възпрепятства усилията за култивиране от страна на фермерите. Освен това сериозният недостиг на качествени суровини като семена, торове и пестициди усложняват възможностите за възстановяване и развитие на земеделието (Sallahu, S., Gjokaj, E., 2016).

По-голямата част от селското население е традиционно свързано със земята и е насочено към градските райони. Селското стопанство, особено в следвоенния период, е изправено пред значителни проблеми на развитието, които тепърва ще позволяват на тази област да представлява интерес и печалба за онези, които желаят да се възползват от работата си в развитието на селските райони (Sallahu, S., Gjokaj, E., 2016). Следвоенната помощ и възстановителната фаза на Косово бележат приток на донори с техните стратегии и проекти, които включват подобряване и укрепване на селското стопанство и развитието на селските райони във всички аспекти чрез подобряване на техническото управление на местните институции и физически активи на ниво ферма (MAFRD, 2019).

Икономиката на Косово се счита за една от най-бедните в Европа, където според преброяването на жилищата и населението от 2011 г. 60% от населението на страната живее в селските райони, а делът на селското стопанство в брутният вътрешен продукт на страната е 7%. В този тип предприятия в страната работят над 135 000 земеделски семейства и над 86 620 физически лица. Процесът на развитие на селските райони е структуриран в рамките на Националния план за развитие, където селското стопанство обикновено представлява най-доминиращата икономическа дейност в селските райони, допринасяйки за увеличаване

на производството чрез предоставяне на стоки за износ (MAFRD, 2021 г.). Стратегията за развитие на селското стопанство и селските райони за Косово има за цел да развие конкурентен и иновативен селскостопански и хранително-вкусов сектор, който ще отговори на нуждите на местния пазар и ще се конкурира с продукти, внасяни от страните в региона и от Европейския съюз (MAFRD, 2022 г.). Разработването на по-сигурни доставки на храни също ще допринесе за икономическите и екологичните цели на страната (MAFRD, 2019 г.). Проучването ще покаже кои от тях са ефективни въз основа на данните. Освен това резултатите от това изследване са от значение за всички заинтересовани страни в сектора, от фермерите до политиците (Haughton J., Khandker, S. R., 2009).

2.2. Обосновка

Това проучване има за цел да анализира факторите, задвижващи и възпрепятстващи устойчивото развитие на селските райони в Косово, с фокус върху община Скендерай. Данните се събират чрез въпросници и дискусии със селската общност в Скендерай - предимно фермери. Освен това се използват и статистически данни за допълване на анализа. Селското стопанство е от основно значение в икономическия пейзаж на Косово, предлагайки постоянна заетост и препитание за много семейства. С достатъчно земя и достъп до солидна техническа експертиза, Косово е готово да разшири производството и напредъка в земеделските практики.

Докторската дисертация разглежда дълбочинно влиятелен аспект на съвременното развитие на Косово, особено решаващ за бъдещата траектория на страната. Той инициира професионално-научен дискурс за нов подход към селскостопанското производство, развиващ се и прилаган в Косово. Това проучване има за цел да допринесе значително за текущите дискусии и да оформи бъдещи стратегии в тази жизненоважна област. Изследването се фокусира върху интервюиране на местната общност (земеделски производители) и допринася за анализиране на устойчивостта на развитието на селските райони в община Скендерай (Hoggart, 1990).

1.3. Цели на изследването, изследователски въпроси и хипотеза

Общата цел на това изследване е да се анализират двигателите и предизвикателствата, влияещи върху устойчивото развитие на селските райони в Косово, със специален фокус върху община Скендерай.

2.3.1. Специфични цели

Специфичната цел на това изследване е да се анализират ключови земеделски инициативи, насочени към насърчаване на развитието в различни региони, особено в по-необлагодетелстваните селски райони в община Скендерай. Тази цел се стреми да въведе допълнителни дейности, които ще създадат възможности за работа, като впоследствие смекчат миграцията на селското население към градските райони или страните от ЕС. Освен това проучването насърчава широкото участие на общността в инициативи за развитие и предлага селскостопански политики, даващи приоритет на приобщаващия икономически растеж в селските райони.

2.3.2. Изследователски въпроси

Въз основа на общата цел и специфичните цели на това изследване, търсим отговор на следните изследователски въпроси:

- Кой са жизненоважните земеделски инициативи в община Скендерай, които насърчават развитието в различни региони?
- Как тези инициативи са конкретно насочени към необлагодетелстваните селски райони в рамките на общината?
- Какви допълнителни дейности могат да бъдат въведени за създаване на възможности за работа и смекчаване на миграцията на селското население към градските райони или страните от ЕС?
- Как може да се засили участието на общността, за да се подкрепят и стимулират тези инициативи за развитие?
- Какви конкретни селскостопански политики могат да бъдат препоръчани за приоритизиране на приобщаващия икономически растеж в селските райони в община Скендерай?

Тези изследователски въпроси имат за цел да се задълбочат в специфичните аспекти, очертани в общите и специфичните цели на изследването.

2.3.3. Хипотеза

Хипотеза 1: Грантовете и директните плащания влияят върху производителността на земеделските стопанства в община Скендерай.

Фермите, получили безвъзмездни средства и директни плащания, демонстрират значително увеличение на производителността в сравнение със стопанствата бенефициенти без субсидии. Тази хипотеза предполага, че безвъзмездните средства и директните плащания, като форма на финансова подкрепа, имат положително въздействие върху производителността на земеделските стопанства.

Нулева хипотеза (H0): Няма значима връзка между получаването на директни плащания и производителността на земеделските стопанства в община Скендерай.

Тези хипотези могат да насочат изследването при статистическо тестване на връзките между механизмите за финансова подкрепа (директни плащания и безвъзмездни средства) и различни резултати, свързани със земеделието, като производителност и устойчиви селскостопански практики, в контекста на развитието на селските райони в Косово, като се фокусира върху община Скендерай.

2.3.4. Изследователски подход

Изследователският подход се отнася до цялостната стратегия, използвана за провеждане на изследване, която създава кратък и логичен план за справяне с посочения изследователски въпрос чрез събиране, интерпретация, анализ и обсъждане на данни.

2.4. Организация на докторската дисертация

Докторската дисертация е организирана в следните основни части:

- **ВЪВЕДЕНИЕ:** Предоставя общ преглед на изследваната област, обстановката, проблема, обосновката, целите, изследователските въпроси, хипотезите и дизайна на изследването.

- **ГЛАВА 1:** Теоретичната основа е анализирана подробно и различни изследователи изброяват индикатори за измерване на движещите фактори и предизвикателствата пред развитието на селските райони.
- **ГЛАВА 2:** Разработени са изследователската методология и стъпките, въз основа, на които изследването е извършено.
- **ГЛАВА 3:** Предоставя резултатите и дискусии от изследователската работа, довела до реализирането на тази докторска дисертация. Обхваща основните характеристики на развитието на селските райони, идентифицирането на двигателите на развитието, предизвикателствата, пред които са изправени фермерите, ролята и значението на развитието на селските райони, политиките/субсидиите за подпомагане на селското стопанство и безвъзмездните средства за развитие на селските райони.
- **ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ:** Заключениета са описани в резултатите от проучването и препоръките към проучването и политиките.
- **ЛИТЕРАТУРА.**

2. ГЛАВА I: ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

2.1. Двигатели и предизвикателства пред развитието на селските райони

Напредъкът на селските райони е от решаващо значение за насърчаване на растежа и просперитета на икономиката на нацията (Scoones, I., 2009). При постигането на устойчиво развитие на селските райони трябва да се признаят движещите фактори, предизвикателствата и производството (Small, L. A., 2007). Предвид размера на Косово и слабо развитата промишленост, съществува изобилие от възможности за земеделските стопани да допринесат за различни селскостопански подсектори като плодове, зеленчуци, лозя, зърнени култури, пчеларство, животновъдство, млечни продукти, месо и птици, ароматни и лечебни билки, недървесни горски продукти, както и диверсификация на селските райони чрез дейности в и извън земеделските стопанства. Въпреки това многобройни предизвикателства възпрепятстват напредъка на малките и средни предприятия в Косово (Gjokaj, E., Omani, M., Sylana, S., Gjonbalaj, M., 2014). По същия начин в повечето развиващи се региони в Косово селските райони са изправени пред различни предизвикателства, които възпрепятстват устойчивото развитие на селските райони. Тези предизвикателства, обхващащи човешкия капитал, финансите, маркетинга и

технологии, са особено очевидни в агропреработката за селските фермери (Shepherd, 1998). Новите машини и технологии спомагат за осигуряване на прецизност и бързина на производствените процеси, улесняват работата на фермера и повишават конкурентоспособността на стопанството (Харизанова, С, Х., Терзийска, Р., & Димитрова, А., 2019).

2.2. Концепция за развитие на селските райони

Селският район се характеризира със своите екологични и икономически характеристики (Община Скендерай, 2013-2019 г.). От една страна, той се характеризира с пейзаж, съставен от полета, гори и планини. От друга страна, същият се характеризира с висока степен на бедност (Община Скендерай, 2013-2019 г.). Що се отнася до икономиката, повечето хора в селските райони работят в различни области, като земеделие, риболов и горско стопанство (Sutiyo, 2014).

Развитието на селските райони е цялостната програма, провеждана в селските райони (Ellis, F., Biggs, S., 2001). Преди 70-те години на миналия век развитието на селските райони е насочено главно към увеличаване на производството на култури (Constance, 2014). Различни научни изследвания се опитват да обяснят концепцията зад развитието на селските райони. Повечето от тях обсъждат мултисекторни програми, които се занимават със селското стопанство. Тези програми са фокусирани и върху други области, като околната среда и инфраструктурата (Sutiyo, 2014).

2.3. Силата на селските райони

Европейският съюз също така признава важността на селските райони, тъй като те имат най-големия дял от водните ресурси на страната. Освен това е известно, че селските райони имат уникална природна среда, характеризираща се с биоразнообразие. Това е така, защото техните местообитания се характеризират с различни видове растителност и генетично разнообразие (Bryden J. M., 2000). Поради нарастващия брой икономически дейности в селските райони, развитието на нови индустрии и дейности допълнително повишава жизнеността и потенциала на тези региони. Един от най-критичните фактори, допринасящи за жизнеността и потенциала на тези региони, е наличието на динамичен и конкурентен земеделски и горски сектор (Ellis, F., Biggs, S., 2001).

2.4. Предизвикателства пред развитието на селските райони

Поради присъщото им биоразнообразие, селските райони са склонни да изпитват различни екологични, икономически и социални проблеми (Seo, 2017). Въпреки че дейностите на горското и селското стопанство могат да допринесат за поддържането на околната среда в региона, неправилното използване на земята може да повлияе на изменението на климата и развитието на региона (ЕС, 2008 г.).

Поради нарастващия брой произведени селскостопански продукти, търсенето на тези продукти се е увеличило, което води до нарастване използването на природни ресурси и разработването на по-сложни методи и техники, които могат да застрашат околната среда (ЕС, 2008 г.).

2.5. Ролята на селското стопанство за устойчивостта на развитието на селските райони в Косово

Земеделската икономика е важен сегмент от икономическата дейност и този сектор успява да поеме значителен брой работна ръка като цяло, особено в селските райони. Според оценки на Световната банка селското стопанство представлява около 20% от общата заетост. Този процент е много висок, особено при мъжете. От общия брой на заетите мъже се оценява, че 41% са заети в селското стопанство (WB, 2017).

Големи са щетите от войната в селското стопанство, както и в спомагателните съоръжения, механизацията и животновъдството. Освен това тази ситуация се отразява на загубата на пазара, значителните щети на инфраструктурата в селските райони, почти заличаването на хранително-вкусовата промишленост и резкия спад в добивите.

4. ГЛАВА II: МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Използва се смесен подход, съчетаващ количествени и качествени методологии, за да се оценят двигателите и предизвикателствата пред устойчивото развитие на селските райони в Косово, с особен акцент върху община Скендерай. Използвани са както първични, така и вторични източници. За да се получи разбиране за съществуващите изследвания и теории, свързани с развитието на селските райони, особено в контекста на Косово и община Скендерай, е извършен цялостен преглед на научната литература, даващ представа за

потенциалните двигатели и предизвикателства, идентифицирани в предходни изследвания. Освен това са разработени въпросници за събиране на количествени данни от представителна извадка от селски жители, фермери, местни предприятия и заинтересовани страни в община Скендерай.

Събраните данни са анализирани с помощта на статистически техники, подходящи за количествени набори от данни и тематичен анализ за качествени отговори. Този двоен подход позволява идентифицирането на преобладаващи теми, модели и корелации, свързани с двигателите и предизвикателствата на устойчивото развитие на селските райони в община Скендерай. В последния етап констатациите от множество източници на данни и методологии са триангулирани, за да се подобри валидността и надеждността на резултатите. Чрез систематично сравняване на количествени данни от проучване с качествени прозрения, получени от интервюта, се осигури методологична стабилност и се адресираха потенциални отклонения, присъщи на всеки тип данни. Този процес на триангулация не само потвърждава ключови констатации, но също така предоставя цялостно разбиране, като разкрива нюансирани перспективи за устойчивото развитие на селските райони. По този начин интегрирането на разнообразни източници на данни засилва заключенията на изследването, подчертавайки тяхната приложимост и уместност към политиката и практиката в контекста на община Скендерай.

3.1. Теория на промяната

Методът на Теория на промяната се използва в това изследване, позволявайки задълбочен анализ на факторите и пречките, свързани с устойчивото развитие на селските райони в Косово, с особен акцент върху община Скендерай. Теорията на промяната предлага изчерпателно описание на това как и защо се очаква очакваните промени да се развият в определен контекст. Този пример помага за изясняване на механизмите зад възникването на планираните ефекти в рамките на програмата за финансова подкрепа. Теорията на промяната по своята същност включва връзката между входове, резултати, резултати и въздействия, като се вземат предвид ключови допускания (Gjokaj, E. Leeds, S. Halimi, K., 2018).

Използвайки рамката на Теория на промяната, можем да дефинираме двигателите и предизвикателствата пред устойчивото развитие на селските райони в община Скендерай, както следва:

Въздействие: Това представлява по-широките и дългосрочни ефекти върху общността или системата. Например, ако резултатът е подобрени земеделски практики, ефектът може да бъде повишена земеделска производителност и подобрен поминък на земеделските стопанства в община Скендерай.

Резултати: Това са краткосрочните до средносрочни промени или ползи, произтичащи от резултатите. Ако резултатът е обучена работна сила в селскостопански техники, резултатът може да се изрази в подобрени земеделски практики и повишени добиви в стопанствата на община Скендерай.

Резултати: Това са преките и осезаеми резултати от дейностите, изпълнени за постигане на желаните резултати. Например, ако дейността включва обучителни сесии за съвременни земеделски техники, резултатът може да бъде квалифицирана работна сила, оборудвана с актуализирани земеделски знания в селските ферми в община Скендерай.

Вложения: Това включва ресурсите, инвестициите или усилията, положени в програмата за развитие на селските райони в Скендерай. Тя включва финансова подкрепа от държавни или международни агенции, програми за обучение, предоставяне на модерни селскостопански технологии, развитие на инфраструктурата и др.

3.2. Избор на представителна извадка

Първичният набор от данни за това изследване е получен от базата данни на регистъра на фермите, поддържана от Косовската агенция за развитие на земеделието/Агенция IPARD. Извършен е методологичен анализ, за да се потвърди представителността на набора от данни. Впоследствие за анализа е избран изчерпателен списък с бенефициенти на безвъзмездни средства и получатели на директни плащания (субсидии) от 2014 до 2018 г. Наред с анализа на данните са проведени интервюта лице в лице с 200 фермери от община Скендерай. Тази извадка включва 100 бенефициенти на безвъзмездни средства и 100 не-бенефициенти, като 173 получават директни плащания, а 27 не. За да се подобри надеждността на инструмента за изследване, въпросникът преминава през фаза на

предварително тестване, за да се намалят потенциалните недоразумения и да се осигури съответствие с целите на изследването.

3.3. Описание на въпросника и събирането на данни

Въпросникът е предназначен за изчерпателно събиране на данни и се състои от 45 внимателно изградени въпроса с множество отговори. Организиран е в четири отделни секции, всяка от които е насочена към определена област на изследване.

Обща информация: Този раздел изследва различни аспекти от миналото и земеделските практики на фермерите, предоставяйки съществен контекст за разбиране на техните перспективи и опит.

Директни плащания (субсидии): Този раздел включва подробни въпроси за опита на фермерите със схемата за директни плащания, като се изследва степента на тяхното участие и въздействието на субсидиите върху техните земеделски дейности.

Безвъзмездни средства: Този раздел има за цел да събере информация за опита на фермерите с програми за безвъзмездни средства, като се фокусира върху тяхното използване на безвъзмездни средства, ефективността на механизмите за подпомагане и всички предизвикателства, пред които са изправени по време на процеса на кандидатстване или изпълнението на проекта.

Развитие на фермите, двигатели и предизвикателства: Последният раздел има за цел да идентифицира основните фактори, влияещи върху развитието на селските райони в община Скендерай. Чрез поредица от въпроси фермерите трябва да обмислят стремежите си, да идентифицират ключовите двигатели на развитието на фермите и да формулират предизвикателствата, пред които са изправени в преследването на устойчиви земеделски практики и просперитет в селските райони. Като се структурира въпросникът по този начин, целта е да се постави цялостен поглед върху селскостопанския облик на община Скендерай, представяйки както възможностите, така и пречките, които оформят посоката на развитие на селските райони в региона.

3.4. Описание и измерване на променливи

Следващите таблици представят пълно описание на всички променливи, използвани при оценката на двигателите и предизвикателствата на устойчивото развитие на селските райони в община Скендерай.

Таблица 1. Променлива, използвана в изследването на двигатели и предизвикателства

Независима променлива	Описание
Начално образование	Основно училище (1), Средно училище (2)
Висше образование	Гимназия – (3), Университет – (4).
Фермерски дейности	Животновъдство (1), Пчеларство (2), Градинарство на открити площи (3), Градинарство в оранжерия (4а), Дърводелство (4b), Птицевъдство (5), Лозарство
Заявление за държавна подкрепа	(2) ДА, (1.1) Бенефициенти (2) НЕ (2.1) Не-бенефициенти

Таблица 2. Променливи, използвани при оценката на безвъзмездните средства въз основа на мерките и подмерките на ПРСР

Независима променлива	Описание
Брой бенефициенти	Оценява факторите по скала от 1-5, варираща от (1) Не е необходимо до (5) Много просто
Стойност на безвъзмездната помощ за всяка мярка	Мярка 101, 103, 302
Наемна заетост	Оценява факторите по скала от 1-5, варираща от (1) Не е необходимо до (5) Много важно
Процедури за кандидатстване за безвъзмездни средства	Оценява факторите по скала от 1-5, варираща от (1) Много трудно (5) Много просто

Таблица 3. Променливи, използвани при оценката на двигатели и предизвикателства

Независима променлива	Описание
Основният фактор, влияещ върху развитието на селските райони на община Скендерай	б) Инфраструктура, б) Знания/образование, в) Инвестирани средства от публични средства, г) Финансови източници
Предизвикателства	б) Нелоялна конкуренция, б) Ниска производителност, в) Непредвидими политики, г) Ценови риск и др.

Двигатели	b) Технологии и иновации, б) Развитие на инфраструктурата, в) Туризм и хотелиерство, г) Селско стопанство и фермерски практики и др.
Фактор на производство	Посочете, че насърчаването на предприемачеството в селските райони, като община Скендерай, може да доведе до различни потенциални ползи.

4. ГЛАВА III: РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ

4.3. Представяне на резултатите и дискусииите

Главата Резултати и дискусии на „Двигатели и предизвикателства на устойчивото развитие на селските райони в Косово: Казусът на община Скендерай“ предлага цялостен анализ на факторите, оформящи устойчивостта на селските райони в косовската община. Подчертават се ключови двигатели като правителствени политики, местна институционална подкрепа и ангажираност на общността, като същевременно се разглеждат критични предизвикателства, включително недостатъчни инвестиции, инфраструктурни ограничения и ограничен достъп до пазара. Въз основа на данни от Вторични източници, като например публикации от Министерството на земеделието, горите и развитието на селските райони (MAFRD), Косовската агенция по статистика (KAS) и други съответни доклади, както и интервюта с 200 фермери и местни заинтересовани страни, глава оценява въздействието на съответните фактори върху устойчивото развитие на селските райони. Чрез статистически анализ се предоставят и приложими препоръки за бъдещи подобрения в сектора, обсъдени във връзка с целите и хипотезите на изследването, предлагайки критична представа за това как тези променливи си взаимодействат, за да оформят резултатите от развитието на селските райони. И накрая, главата завършва с препоръки за подобряване на практиките за устойчиво развитие на селските райони въз основа на констатациите от този казус.

4.4. Анализ на вторични източници

4.3.1. Анализ на данните за директни плащания в община Скендерай

Анализът на данните за директните плащания се фокусира върху оценката на разпределението и въздействието на финансовата подкрепа, предоставена на фермерите от

община Скендерай. Тази оценка разглежда разпределението на плащанията в различни селскостопански сектори в рамките на общината и оценява техния принос за повишаване на производителността и устойчивостта в селските райони на община Скендерай.

Проучването използва вторични данни от Министерството на земеделието, горите и развитието на селските райони и Агенцията за развитие на земеделието, за да оцени подкрепата на земеделските стопани в община Скендерай чрез субсидии и безвъзмездни средства от 2014 г. до 2018 г. През този период 13 080 фермери са получили директни плащания, като мнозинството е разпределено за отглеждане на пшеница, от което са се възползвали 5 847 фермери и подчертава значението на пшеницата в региона. Значителна подкрепа беше предоставена и за отглеждането на царевица (2 903 бенефициенти), крави (1 961 бенефициенти) и овощните градини (955 бенефициенти) (ADA, 2019 г.).

Сектори като ечемик, лозя, животновъдство имат значително по-малко бенефициенти, което предполага или операции с по-малък мащаб, или намалени нива на подкрепа. Пчеларството и зеленчукопроизводството, въпреки по-ниския брой бенефициенти (съответно 626 и 318), все още получават значително внимание, което подчертава тяхното признато значение в селскостопанския пейзаж на община Скендерай (ADA, 2019 г.).

4.4. Анализ на данните за селските субсидии в община Скендерай

Анализът на данните за безвъзмездни средства за селските райони за община Скендерай разглежда разпределението на безвъзмездните средства по различни земеделски подмерки от 2014 до 2018 г. Този раздел се фокусира върху оценката на това как тези безвъзмездни средства подкрепят местните фермери и допринасят за развитието на селските райони в общината.

Основни аспекти на анализа:

- **Общ брой бенефициенти и разпределение на безвъзмездни средства:** между 2014 г. и 2018 г. общо 322 фермери в община Скендерай се възползват от безвъзмездни средства за селските райони, като получават обща сума от 10 760 489,65 евро по различни мерки (101, 103, 302, МИГ и напояване). Тези безвъзмездни средства подкрепят различни селскостопански дейности, допринасяйки за подобряване на производителността и устойчивостта в региона (ADA, 2019 г.).

- **Мярка 101:** Тази мярка подкрепя 278 фермери в сектори като оранжерии, плодни дървета, меки плодове и животновъдство. Оранжерийният сектор отчита най-голям брой бенефициенти (100 фермери) и най-голяма финансова подкрепа (3 573 223,85 евро), следван от сектора на овощните дървета (1 560 416,65 евро) и животновъдния сектор (1 550 000,00 евро) (ADA, 2019 г.). Тези инвестиции значително стимулират градинарството и животновъдството в района.
- **Мярка 302:** По тази мярка 32 фермери са получили общо 437 152,76 евро. По подмярката „Производство на пчелен мед“ са подпомогнати най-много бенефициенти (20 земеделски производители), като безвъзмездната помощ е на обща стойност 215 308,01 евро. Други подмерки включват занаятчийски дейности (109 161,35 евро), семейна преработка на селскостопански продукти (77 718,40 евро) и развитие на селски туризъм (34 965,00 евро) (ADA, 2019 г.). Акцентът върху производството на мед подчертава стратегическия фокус върху насърчаването на пчеларството като устойчиво селско предприятие.
- **Мярка 103:** От тази мярка се възползват 5 стопани, като 4 получават безвъзмездна помощ за преработка на земеделски продукти и 1 за преработка на мляко. Общата безвъзмездна помощ възлиза на 416 157,46 евро за преработка на плодове, зеленчуци, грозде и зърнени култури и 169 341,00 евро за преработка на мляко, което подчертава приоритета, поставен върху дейностите с добавена стойност в рамките на веригата за доставки на селскостопански продукти (ADA, 2019 г.).
- **Местни групи за действие (МИГ) и напояване:** Мярката за МИГ подкрепя 6 фермери с 37 128,58 евро, докато само 1 земеделски производител получава 159 488,00 евро за инфраструктура за напояване (ADA, 2019 г.). Ограниченият брой бенефициенти в тези области предполага потенциал за разширен достъп и обогатяване.

4.4. Корелационен анализ на факторите, влияещи върху

Впроизводителността на фермите в района на изследване (община Скендерай)

В следващата част е разгледан резултатът от корелационния анализ, за да се представи отчетът между грантовете, директните плащания и производителността.

Таблица 4. Резултати от корелационен анализ

Променливи		Производител- ност на фермата	Директни плащания (субсидии)	Грантове
Производител- ност на фермата	Correlation	1	.479**	.800**
	Sig.		.000	.000
	N	200	200	200
Директни плащания (субсидии)	Correlation	.479**	1	.593**
	Sig.	.000		.000
	N	200	200	200
Грантове	Correlation	.800**	.593**	1
	Sig.	.000	.000	
	N	200	200	200

Източници: собствена компилация

Забележка: **. Корелацията е значима на ниво 0,01 (двустранна).

Таблица 29 представя резултатите от корелационния анализ между производителността на земеделските стопанства, директните плащания (субсидии) и безвъзмездните средства, предоставяйки ясен преглед на връзката между тези променливи. Корелацията между производителността на стопанството и директните плащания е 0,479, което показва умерена положителна корелация. Това означава, че като цяло, когато директните плащания се увеличават, производителността на земеделските стопанства също има тенденция да се увеличава. Важното тук е нивото на статистическа значимост, което е 0,000, което е по-малко от 0,01.

Връзката между производителността на стопанството и субсидиите е много силна, с коефициент на корелация от 0,800. Това показва, че има много тясна връзка: колкото повече субсидии получава една ферма, толкова по-висока е нейната производителност. Това се потвърждава и от нивото на статистическа значимост (0,000), което показва, че тази връзка е много надеждна. Следователно безвъзмездните средства играят важна роля за подобряване на селскостопанската производителност чрез предоставяне на финансова подкрепа, която може да помогне на фермерите да инвестират в по-ефективни технологии, инструменти и практики.

4.5. Регресионен анализ на ключови двигатели на производителността на земеделските стопанства в изследвания район

След корелационния анализ, този раздел представя регресионния анализ за оценка на въздействието на безвъзмездните средства и директните плащания върху производителността на земеделските стопанства. Анализът има за цел да определи количествено как тези механизми за финансова подкрепа влияят върху резултатите от производителността в изследваната област.

Таблица 5. Резултати от регресионния анализ

Модел	R	R квадрат	Коригиран R квадрат	Стандартна грешка в оценката	
1	.800 ^a	.641	.637	.87	

Модел	Сума на квадратите	df	Среден квадрат	F	Sig.
1	Регресия	270.284	2	135.142	
	Остатъчен	151.515	197	.769	175.712
	Общо	421.799	199		.000 ^b

Модел	Нестандартизирани коефициенти		Стандартизирани коефициенти		t	Sig.	
	B	Стандартна грешка	Beta				
1	(Константа)	-2.196	.311		-7.058	.000	
	Грантове	2.350	.156	.797	15.018	.000	
	Директни плащания (Субсидии)	.010	.082	.006	.121	.904	

Източници: собствена компилация

а. Зависима променлива: Производителност на фермата

Таблица 30 илюстрира резултатите от регресионния анализ, който изследва въздействието на безвъзмездните средства и директните плащания (субсидии) върху производителността на земеделските стопанства. Този модел анализира как тези две променливи влияят на производителността на фермата, която е зависимата променлива. Коефициентът R е 0,800,

което показва силна корелация между независимите променливи (безвъзмездни средства и субсидии) и производителността на стопанството. R^2 (R на квадрат) е 0,641, което показва, че 64,1% от вариацията в производителността на земеделските стопанства може да се обясни с безвъзмездни средства и директни плащания. Моделът е доста силен изразен и тези две променливи са важни за разбирането на факторите, които влияят на производителността. Анализът на дисперсията (ANOVA) показва, че моделът е статистически значим, с F -стойност от 175,712 и p -стойност от 0,000.

Нестандартизираните коефициенти показват, че за всяка единица увеличение на субсидиите, производителността на стопанството се увеличава с 2,30, което показва значително и положително въздействие. Това означава, че финансовата подкрепа от безвъзмездни средства има значителен ефект върху увеличаването на производствения капацитет на стопанствата. P -стойността за този коефициент е 0,000, което предполага, че този ефект е силно статистически значим.

Коефициентът за директни плащания (субсидии) е 0,010, с p -стойност 0,904, което е по-голямо от 0,05. Това показва, че няма статистически значима връзка между субсидиите и производителността на стопанството, което предполага, че тази променлива няма значително влияние върху растежа на производителността.

4.6. Анализ на статистически значими разлики

Този раздел представя статистически значимите разлики в променливите, свързани с развитието на фермата, анализирани по пол, ниво на образование и размер на фермата. Приложен е дисперсионен анализ (ANOVA), за да се идентифицират тези разлики, позволявайки сравнение на вариациите между групите фермери в съответните категории. Резултатите от ANOVA показват статистически значими разлики между групите, подчертавайки различни модели в тези демографски и структурни фактори.

Таблица 6. Статистически значими разлики в помощите по пол

Пол	Posterior		95% достоверен интервал	
	Мода	Сред на	Долна граница	Горна граница
		Вариация		

стойн ост					
Жени бенефициенти фермери	1.56	1.56	.002	1.48	1.65
Жени фермери, които не са бенефициенти	2.10	2.10	.004	1.96	2.23
Мъже бенефициенти фермери	2.56	2.56	.001	2.50	2.63
Мъже фермери, които не са бенефициенти	2.67	2.67	.001	2.62	2.73
Грантове	Сума на квадратите	df	Среден квадрат	F	Sig.
Между групите	34.64	3	11.55	163.6	.000
В групи	13.83	196	.071		
Общо	48.48	199			

Източници: собствена компилация

Таблица 31 показва статистически значими разлики в съотношенията на субсидиите по пол и статус на бенефициентите. Анализът на дисперсията (ANOVA) показва F-стойност от 163,6 и p-стойност от 0,000, потвърждавайки, че има значителни разлики между групите по отношение на получените безвъзмездни средства.

При изследване на последващите резултати фермерите мъже, които са получатели на безвъзмездна помощ, получават среден резултат от 2,56, докато не-бенефициентите получават резултат от 2,67. За разлика от тях жените фермери бенефициенти получават средно 1,56, докато не-бенефициентите: 2,10. Тези данни предполагат, че жените, които са бенефициенти на безвъзмездни средства, получава по-малко помощ в сравнение с мъжете, което подчертава неравенството в разпределението на безвъзмездните средства по пол и статус на бенефициентите.

Таблица 7. Статистически значими разлики в помощите по образование

Образование	Posterior			95% достоверен интервал	
	Мода	Средна стойност	Вариация	Долна граница	Горна граница
Фермери-бенефициенти с висше образование	1.62	1.62	.002	1.54	1.70
Фермери, които не са бенефициенти, с висше образование	2.27	2.27	.003	2.16	2.38
Фермери бенефициенти със степен на образование Гимназия	2.60	2.60	.001	2.53	2.67
Земеделски стопани, които не са бенефициенти с висше образование	2.61	2.61	.001	2.55	2.68
Фермери бенефициенти със степен на образование Основно училище	2.99	2.99	.010	2.79	3.19
Фермери, които не са бенефициенти, със степен на образование Основно училище	2.77	2.77	.004	2.64	2.90
Грантове	Сума на квадратите	df	Среден квадрат	F	Sig.
Между групите	34.86	5	6.97	99.3	.000
В групи	13.61	194	.070		
Общо	48.48	199			

Източници: собствена компилация

Таблица 32 показва статистически значими разлики в отношенията на субсидии по ниво на образование. Анализът на дисперсията (ANOVA) показва F-стойност от 99,3 с p-стойност от

0,000, потвърждавайки, че има значителни разлики между групите по образование по отношение на получените безвъзмездни средства. Земеделските стопани с висше образование и ползватели на помощи са получили средно 1,62, а тези, които не са бенефициенти, са получили 2,27.

В гимназиалното ниво на образование бенефициентите са получили среден резултат от 2,60 в сравнение с 2,61 за не-бенефициентите. При земеделските производители с основно образование бенефициентите са получили 2,99, а тези, които не са бенефициенти са получили 2,77.

Таблица 8. Статистически значими разлики в субсидиите по размер на стопанството

Размер на фермата	Posterior			95% Credible Interval	
	Мода	Средна стойност	Вариация	Долна граница	Горна граница
1 член	1.00	1.00	.013	.77	1.22
2 членове	1.48	1.48	.002	1.38	1.58
3 членове	2.26	2.26	.001	2.20	2.32
4 членове	2.58	2.58	.001	2.53	2.63
5 членове	2.86	2.86	.001	2.78	2.93
Грантове	Сума на квадратите	df	Среден квадрат	F	Sig.
Между групите	38.08	4	9.52	178.53	.000
В групи	10.39	195	.053		
Общо	48.48	199			

Източници: собствена компилация

Таблица 33 представя статистически значими разлики в безвъзмездните средства по размер на стопанството. Анализът на дисперсията (ANOVA) показва F-стойност от 178,53 с p-стойност от 0,000, което показва, че има значителни разлики между групите според броя на членовете на фермата по отношение на получените безвъзмездни средства.

Данните показват, че земеделските производители с един член са получили средно 1,00 субсидии, а тези с двама членове са получили 1,48. В групата на тричленните земеделски

стопани средната субсидия нараства до 2,26, като се повишава допълнително до 2,58 за четиричленните и достига 2,86 за петчленните. Тези резултати предполагат, че фермерите в по-големите ферми са склонни да получават повече безвъзмездни средства, което вероятно отразява по-големите нужди от финансова подкрепа и техния капацитет да прилагат и управляват такива ресурси.

4.7. Резултати от тестване на хипотези

След представяне на статистическите и емпирични резултати, тази част представя тестването на хипотези, базирани на тези резултати.

Хипотеза 1: Грантовете и директните плащания влияят върху производителността на земеделските стопанства в община Скендерай.

Нулева хипотеза (H0): Няма значима връзка между получаването на директни плащания и производителността на земеделските стопанства в община Скендерай.

За да тестваме тази хипотеза, ще използваме резултатите от Таблица 29 и Таблица 30, които включват корелационен и регресионен анализ. Корелация между производителността на фермата и директните плащания: Корелацията е 0,479 с р-стойност 0,000. Това показва умерена положителна корелация между директните плащания и производителността на стопанството, което предполага, че колкото повече директни плащания получават фермерите, толкова по-висока е производителността на стопанството.

Корелация между производителността на фермата и безвъзмездните средства: Корелацията е 0,800 с р-стойност 0,000. Този резултат показва силна положителна корелация между безвъзмездните средства и производителността на стопанството, което предполага, че множеството безвъзмездни средства оказват значително влияние върху растежа на производителността.

В регресионния модел коефициентът на безвъзмездната помощ е 2,35 с р-стойност 0,000, което предполага, че безвъзмездната помощ оказва значително влияние върху производителността на фермата. Коефициентът на директните плащания е много малък (0,010) и има р-стойност от 0,904, което предполага, че няма статистически значимо влияние между директните плащания и производителността на земеделските стопанства.

За грантове: р-стойността е 0,000, което е много по-малко от 0,05. Това предполага, че отхвърляме нулевата хипотеза за безвъзмездни средства, потвърждавайки, че има значителна връзка между получаването на безвъзмездни средства и производителността на фермата.

За директни плащания: Р-стойността е 0,904, което е много по-голямо от 0,05. Това предполага, че няма достатъчно доказателства за отхвърляне на нулевата хипотеза за директните плащания, което показва, че няма значима връзка между получаването на директни плащания и производителността на стопанството. Резултатите от анализа показват, че безвъзмездните средства оказват значително влияние върху производителността на стопанствата в община Скендерай, подкрепяйки първата хипотеза. Въпреки това няма достатъчно доказателства, които да предполагат, че директните плащания значително влияят върху производителността на земеделските стопанства, подкрепяйки нулевата хипотеза за тази променлива.

6. ЗАКЛЮЧЕНИЯ И ПРЕПОРЪКИ

6.1. Заключение

Цялостният анализ на динамиката на развитие на селските райони в община Скендерай подчертава няколко критични движещи сили и предизвикателства. Тези констатации разкриват многостранния характер на устойчивото развитие на селските райони, поставяйки фокус върху необходимостта от целенасочени политики и стратегическа подкрепа за справяне както със структурни, така и с оперативни проблеми.

Разпределението на директни плащания и безвъзмездни средства за селските райони оказва значително влияние върху селскостопанския сектор в Скендерай. Значително мнозинство от фермерите (61,5%) съобщават за „много добро“ познаване на програмите за подпомагане, което показва ефективно разпространение на информация. Въпреки това, 8% са имали само „достатъчно“ знания, което показва празнина, при която обхватът може да бъде подобрен, за да се гарантира, че всички фермери са еднакво информирани за наличните ресурси. Резултатите показват висока ангажираност, като 86,5% от фермерите са кандидатствали за субсидии между 2014 г. и 2018 г. Програмите за безвъзмездна помощ по различни мерки, като тези за оранжерии, овощни дървета и добитък, са от решаващо значение за подпомагане на специализирани земеделски дейности. Фермерите оцениха процедурите за

кандидатстване като цяло като „достатъчни“ (43%), въпреки че значителен процент ги оцениха като „добри“ (18,5%), „много добри“ (14,5%) или „отлични“ (17%). Това разпределение предполага, че докато фермерите намират процедурите за управляеми, остава място за допълнително опростяване и помощ за подобряване на достъпа. Освен това по-голямата част от фермерите (42,5%) възнамеряват да използват безвъзмездните средства за инвестиране в нови селскостопански технологии, което показва перспективен подход за модернизиране на селското стопанство в Скендерай.

Констатациите подчертават неравенството между половете, при което фермерите мъже, както като получатели на безвъзмездна помощ, така и като не-получатели, са получили значително по-висока средна подкрепа от безвъзмездна помощ, отколкото техните колеги жени. Жените фермери бенефициенти отчитат среден резултат от 1,56 в сравнение с 2,56 за мъжете. Това показва дисбаланс между половете при разпределението на субсидиите, което може да допринесе за засилване на съществуващите неравенства в достъпа до ресурси и производителността на земеделските стопанства.

Корелационният и регресионният анализ предоставят ценна представа за въздействието на грантовете и директните плащания (субсидии) върху производителността на земеделските стопанства в община Скендерай. Основните констатации подчертават, че има умерена положителна корелация (0,479) между директните плащания и производителността на земеделските стопанства, което предполага, че увеличението на директните плащания като цяло съответстват на увеличението на производителността. Силата на тази връзка обаче е по-малка от наблюдаваната при безвъзмездните средства. Корелацията между безвъзмездните средства и производителността на стопанството е силна (0,800), което показва стабилна и надеждна връзка.

Докато се позовава на регресионния анализ: анализът показва, че коефициентът R от 0,800 допълнително подкрепя силна връзка между безвъзмездните средства, директните плащания и производителността на фермата. Стойността на R^2 от 0,641 показва, че 64,1% от вариациите в производителността на фермите могат да се обяснят с безвъзмездни средства и директни плащания, което потвърждава ефективността на модела. Безвъзмездните средства имат значително положително въздействие върху производителността, както се вижда от нестандартизирания коефициент (2,350) и p -

стойност от 0,000. Това предполага, че безвъзмездните средства значително подкрепят подобренията в производителността, вероятно чрез позволяване на инвестиции, които водят до по-високи добиви и оперативна ефективност. Директните плащания (субсидии) обаче не показват статистически значим ефект върху производителността, както е показано от коефициент от 0,010 и р-стойност от 0,904. Тази липса на въздействие предполага, че директните плащания, в сегашната им структура или разпределение, може да не стимулират значително подобряването на производителността на фермите в района.

В заключение, резултатите от тестването на хипотезата за въздействието на безвъзмездните средства и директните плащания върху производителността на земеделските стопанства в община Скендерай предоставят ценна представа за ефективността на тези механизми за финансова подкрепа. Анализът разкрива значителни разлики във влиянието на безвъзмездните средства спрямо директните плащания върху производителността, което води до ясни заключения и препоръки. Анализът потвърждава, че безвъзмездните средства имат силно положително въздействие върху производителността на фермите, с коефициент на корелация от 0,800 и р-стойност от 0,000. Това показва, че тъй като фермерите получават повече безвъзмездни средства, тяхната производителност значително се увеличава, което позволява по-добри инвестиции в технологии и практики. Обратно, директните плащания (субсидии) показват само умерена положителна корелация с производителността на стопанството (0,479) и р-стойност от 0,904, което показва липса на статистически значима връзка. Това предполага, че директните плащания не допринасят значително за повишаване на производителността на земеделските стопанства по същия начин, както безвъзмездните средства.

Тестът на хипотезата подкрепя отхвърлянето на нулевата хипотеза по отношение на безвъзмездните средства, потвърждавайки тяхната значителна връзка с производителността на фермата. Въпреки това, нулевата хипотеза за директните плащания не може да бъде отхвърлена поради недостатъчни доказателства, което показва, че те не влияят значително на резултатите от производителността. Анализът също така подчертава ролята на образованието за максимизиране на ползите от безвъзмездните средства. По-високите образователни нива корелират положително с повишените знания сред фермерите, което предполага, че образованието подобрява способността за ефективно използване на финансовата подкрепа.

6.2. Препоръки

В светлината на констатациите от цялостния анализ на устойчивото развитие на селските райони в община Скендерай се предлага набор от целеви препоръки за насърчаване на растежа, приобщаването и устойчивостта в рамките на селскостопанския сектор. Тези препоръки имат за цел да се справят с идентифицираните предизвикателства, да подобрят секторното разнообразие, да подобрят достъпа до ресурси и да дадат възможност на местните общности, особено на жените и младежите. Чрез прилагането на тези стратегически инициативи общината може да създаде по-устойчив земеделски пейзаж, който не само повишава икономическата стабилност, но също така използва местните активи и насърчава иновациите. Въз основа на заключенията от проучването се предлагат следните препоръки:

Диверсификацията на селскостопанските дейности е основно действие за смекчаване на прекомерното разчитане на определени култури, от съществено значение е да се разшири обхватът на схемите за директни плащания и безвъзмездните средства, за да се включи по-широк набор от земеделски практики. Подпомагането на разнообразни сортове култури, животновъдство и дребномащабна обработка на селскостопански продукти ще допринесе за по-устойчив земеделски пейзаж, повишавайки икономическата стабилност за фермерите.

Признавайки връзката между образованието и достъпа до схеми за подпомагане, целенасочените образователни програми са необходими за подобряване на уменията на фермерите. Обучителните сесии, насочени към управлението на фермите, финансовото планиране и устойчивите селскостопански практики, трябва да бъдат достъпни, особено за фермери, които не са бенефициенти, на които може да им липсват познания за ефективна навигация в заявленията за безвъзмездни средства. Селският туризъм е възможност за диверсификация на доходите и привличане на инвестиции. Общината трябва да предоставя безвъзмездни средства или субсидии за инициативи в областта на агротуризма и селския туризъм, като насърчава фермерите да включат туристически дейности в своята дейност. Освен това промоционални кампании, които представят уникалните природни и културни дадености на общината, могат да стимулират интереса към селския туризъм.

Рационализирането на процесите на кандидатстване за правителствени програми за помощ е необходимо за подобряване на достъпността. Преразглеждането на критериите,

разработването на цифрови платформи и удължаването на крайните срокове могат да разширят участието. Редовните консултации с местните фермери могат да помогнат да се гарантира, че корекциите на политиката отразяват техните нужди. Подкрепата за подход на комбинирана политика за селските райони е очевидна, насърчавайки партньорствата между правителството, частния сектор и обществените организации. Публично-частното сътрудничество може да ускори усилията за развитие чрез обединяване на ресурси и насърчаване на иновациите. Осигуряването на специализирано обучение по стратегии за диверсификация ще помогне на фермерите да се разширят отвъд традиционното земеделие. Подпомагането на сектори като градинарство, пчеларство или производство на лечебни растения чрез техническа помощ и проучване на пазара ще разнообрази потоците от приходи. Улесняването на партньорствата между финансови институции и агенции за развитие на селското стопанство може да доведе до благоприятни за фермерите кредитни схеми с гъвкави условия на изплащане и намалени изисквания за обезпечение. Целенасочените образователни инициативи трябва да са насочени към повишаване на квалификацията на фермерите, като се съсредоточават върху образованието за възрастни и професионалното обучение по селскостопански практики. Разработването на специализирано обучение за получателите на безвъзмездни средства, за да се гарантира ефективното използване на ресурсите, е жизненоважно. Практическите семинари и менторството могат да използват опыта на опитни фермери. Насърчаването на среда за опитни фермери да споделят знания с по-малко опитни връстници ще насърчи развитието на умения и ще подпомогне ученето на общността. Като се има предвид значителното въздействие на безвъзмездните средства върху производителността, увеличаването на безвъзмездното финансиране или разширяването на критериите за допустимост в Скендерай е необходимо, за да се даде възможност на фермерите да инвестират в технологии и инфраструктура.

Оценяването на настоящата структура на директните плащания може да идентифицира начини за повишаване на тяхната ефективност при насърчаване на производителността, което потенциално води до по-стратегическо разпределение на субсидиите. Следва да се разработят нови програми за подпомагане, насочени към инвестиционно ориентирани дейности в механизацията и практиките за устойчиво земеделие, тъй като е доказано, че те стимулират производителността.